

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Острозька академія”
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
“Воєнна політика і збройні сили Ісламської республіки Іран”

Виконав студент II курсу, групи ЗМНБ-21,
спеціальності 256 Національна безпека (за
окремими сферами забезпечення і видами
діяльності)

Могилевський Захар Едуардувич

Керівник – кандидат історичних наук, доцент
Санжаревський Олег Іванович

Рецензент – кандидат історичних наук, доцент
Пальчевський Руслан Степанович

Острог, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВОЄННОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЗБРОЙНИХ СИЛ	6
1.1. Визначення поняття воєнної політики та її основні складові	6
1.2. Роль збройних сил у забезпеченні національної безпеки держави.....	13
1.3. Категоріальний апарат і методологія дослідження	19
РОЗДІЛ 2. ВОЄННА ПОЛІТИКА ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН.....	25
2.1. Історія становлення воєнної політики Ірану	25
2.2. Основні напрямки воєнної політики Ісламської Республіки Іран	30
2.3. Вплив зовнішньої політики на формування воєнної стратегії Ірану.....	35
РОЗДІЛ 3. ЗБРОЙНІ СИЛИ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН.....	42
3.1. Структура та організація збройних сил Ірану	42
3.2. Роль військових формувань в зовнішній політиці Ірану	47
3.3. Технічне оснащення та військова підготовка Ірану	53
3.4. Проксі-війська як інструмент воєнної політики Ірану.....	58
РОЗДІЛ 4. ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ПЕРЕД ІСЛАМСЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ ІРАН.....	64
4.1 Санкції та оборонна економіка Ірану.....	64
4.2 Роль інформаційної війни у воєнній політиці Ірану	65
4.3. Загострення відносин Ірану з Ізраїлем та США як чинник трансформації воєнної політики Ісламської Республіки Іран	69
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	82

ВСТУП

Актуальність дослідження. Воєнна політика Ісламської Республіки Іран є складовою її загальної зовнішньої політики та національної безпеки, визначаючи не лише стратегічні цілі Ірану, а й впливаючи на геополітичну ситуацію в Близькому Сході. Іран, як регіональний лідер, активно розвиває свої військові можливості для забезпечення своєї безпеки та стабільності в межах власних кордонів, а також для утримання впливу в стратегічно важливих регіонах, таких як Близький Схід.

Одним з основних факторів, що визначають роль Ірану як воєнного гравця в регіоні, є його здатність мобілізувати та координувати військові ресурси в різних формах, від регулярних збройних сил до підтримки місцевих і міжнародних неурядових військових угруповань. Прагнення Ірану розвивати ядерні технології викликало тривогу в багатьох країнах, зокрема в США та країнах Європи, що призвело до введення міжнародних санкцій та дипломатичного тиску. Незважаючи на ці труднощі, Іран продовжує свою ядерну діяльність, що, на думку багатьох експертів, має не тільки мирний, але й військовий потенціал. Ядерні амбіції Ірану є важливим фактором, який визначає не лише його внутрішню безпеку, а й співвідношення сил на світовій арені. Ракетні технології також є невід'ємною частиною воєнної стратегії Ірану. Іран розвиває власні ракети середньої та дальньої дальності, що дозволяє йому створювати ракетний потенціал для відправки стратегічних послань до сусідніх держав та демонстрації військової міць у регіоні. Це дає Ірану певний рівень самодостатності в обороні та можливість впливати на ситуацію, не залежачи від інших великих військових держав. Військово-морський флот Ірану, хоча й не є одним з найбільших у світі, також має важливе значення для забезпечення контролю над стратегічними водними шляхами. Іран активно патрулює ці води, використовуючи свій флот для забезпечення впливу на морські комунікації, що є важливим аспектом не тільки для його безпеки, а й для стабільності глобальних нафтових ринків. Іран

також активно веде інформаційну війну, використовуючи свої можливості для пропаганди та впливу на сусідні країни, а також для зміни міжнародного іміджу. Через державні медіа та соціальні мережі Іран намагається формувати сприйняття своєї політики, як в межах своєї країни, так і за її межами, підтримуючи свою зовнішню політичну позицію і борючись з негативним іміджем, який може бути створений на Заході. Незважаючи на міжнародні санкції, Іран демонструє високу стійкість та здатність адаптуватися до економічних та політичних обмежень. Це свідчить про ефективність його внутрішньої політики, спрямованої на збереження стабільності у країні навіть в умовах зовнішнього тиску. Іран продовжує інвестувати в розвиток своїх військових технологій та інфраструктури, що дозволяє йому зберігати значний військовий потенціал у довгостроковій перспективі.

Таким чином, дослідження воєнної політики Ірану є важливим для розуміння не лише внутрішніх процесів, а й для аналізу потенційних загроз і викликів для глобальної безпеки. Іран продовжує залишатися одним із основних геополітичних акторів у Близькому Сході, і його стратегічні дії матимуть значний вплив на стабільність і розвиток міжнародних відносин у найближчому майбутньому.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали праці таких науковців, як Антонов В.О., Бочарніков В.П., Свешніков С.В., Бублик О.А., Бут Ю.І., Важинський С.Е., Щербак Т.І., Волуйко О.М., Горбулін В.П., Мокляк С.П., Свешніков С.В., Ситник Г.П., Слободян О.Ф., Телегін В., Ткачук А.П., Цюрупа М.В., Шипілова Л.М., Ярошенко А.О., Семигіна Т.В., Сухицька Н.В. та ін.

Об'єктом дослідження є військова політика Ісламської Республіки Іран та збройні сили цієї держави.

Предметом дослідження є основні напрями воєнної політики Ісламської Республіки Іран.

Метою дослідження є комплексний аналіз воєнної політики Ісламської Республіки Іран.

Завдання дослідження:

1. Розкрити поняття воєнної політики та її основні складові.
2. Визначити роль збройних сил у забезпеченні національної безпеки держави.
3. Описати категоріальний апарат і методологію дослідження.
4. Дослідити історію становлення воєнної політики Ірану.
5. Описати основні напрямки воєнної політики Ісламської Республіки Іран.
6. Визначити вплив зовнішньої політики на формування воєнної стратегії Ірану.
7. Дослідити структуру та організацію збройних сил Ірану.
8. Розкрити роль військових формувань в зовнішній політиці Ірану.
9. Описати технічне оснащення та військову підготовку Ірану.
10. Розглянути проксі-війська як інструмент воєнної політики Ірану.

Методи дослідження: аналіз і синтез, дедукція і індукція, класифікація, порівняння, абстрагування, системний підхід, спостереження, історичний, узагальнення.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, основної частини, висновків, списку використаних джерел, додатків

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВОЄННОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЗБРОЙНИХ СИЛ

1.1. Визначення поняття воєнної політики та її основні складові

Воєнна політика є комплексною системою рішень і заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки держави за допомогою використання військової сили та інших засобів. Вона охоплює як стратегічне планування, так і організацію, підготовку та використання збройних сил для виконання державних завдань, що стосуються захисту територіальної цілісності, економічних і політичних інтересів, а також гарантування внутрішньої стабільності.

Поняття воєнної політики є багатограним і охоплює кілька основних аспектів. По-перше, це стратегічне планування, яке включає в себе визначення потенційних загроз і шляхів їхнього подолання, а також розробку політики застосування військових сил у випадку конфлікту. По-друге, це організація та забезпечення оборонної спроможності країни, що включає в себе створення і розвиток збройних сил, їх технічне оснащення, а також систему мобілізації і резервів. Крім того, воєнна політика має важливе значення для зовнішньої політики держави, оскільки використання військової сили є одним з інструментів для досягнення стратегічних цілей на міжнародній арені. Останнім, але не менш важливим аспектом є взаємодія воєнної політики з іншими складовими державної політики, зокрема економікою та соціальною політикою, оскільки ефективність оборонної політики значною мірою залежить від наявності ресурсів та політичної підтримки [6].

Сучасні наукові джерела пропонують низку визначень воєнної політики, які змістовно взаємодоповнюються [30]. Так, В. Смоляннюк під воєнною політикою пропонує розуміти частину «загальної політики певних соціальних сил, держав і створених ними спеціальних інститутів влади, які здійснюють підготовку і використання засобів збройного насильства для досягнення тих

чи інших державних або загальнолюдських цілей, для ведення війни чи протидії їй розв'язанню» [31]. Г. Перепелиця «воєнну політику держави» розуміє як складову загальної державної політики, «безпосередньо пов'язаної із створенням воєнної організації, її підготовкою та застосуванням для досягнення політичної мети, яка є втіленням нових політичних інтересів» [24]. М. Цюрупа воєнну політику вважає комплексною галуззю політики держави, «яка пов'язана зі створенням, утриманням на належному рівні збройної сили з можливим використанням її задля реалізації основних завдань внутрішньої і зовнішньої (національної) політики [36].

Об'єктом воєнної політики є воєнний конфлікт, а як предмет воєнної політики є три напрями: запобігання виникненню воєнних конфліктів; підготовку держави до участі в них; застосування державою воєнної сили з метою захисту власних національних інтересів [27].

Основною метою воєнної політики є забезпечення національної безпеки та захист територіальної цілісності держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, створення належної обороноздатності, а також підтримка політичних, економічних і соціальних інтересів на міжнародному рівні. Вона сприяє формуванню зовнішньої стратегії держави, визначає її військові можливості, а також формує внутрішнє ставлення до питань безпеки та оборони. Оскільки міжнародні конфлікти та загрози можуть мати різну природу і масштаб, воєнна політика має бути гнучкою та здатною реагувати на зміни в глобальній та регіональній ситуації [3].

Волуйко О.М. зазначає, що в усі часи метою воєнної політики є розв'язання двох основних завдань держави: внутрішнього – забезпечення існування держави, основ її державного (конституційного) ладу; та зовнішнього – оборони держави, забезпечення воєнної безпеки, збереження державної незалежності, суверенітету, територіальної цілісності [12].

Основні складові воєнної політики включають в себе кілька ключових аспектів, які разом визначають її ефективність і сприяють досягненню поставлених завдань. Ці складові включають стратегічне планування,

організацію та структуру збройних сил, мобілізацію ресурсів, забезпечення військових сил, а також взаємодію з іншими державними структурами і міжнародними партнерами (рис.1.1).

Рис.1.1. Основні складові воєнної політики

Джерело: розроблено та складено автором

Перша складова воєнної політики полягає у стратегічному плануванні, яке є фундаментом для формування цілісної системи національної оборони. У цьому процесі держава і військове командування здійснюють комплексну оцінку внутрішніх і зовнішніх загроз, визначають пріоритетні напрями розвитку оборонного потенціалу та розробляють відповідні сценарії реагування. Стратегічне планування охоплює не лише підготовку до можливих конфліктів, а й формування довгострокових концепцій безпеки, що базуються на прогнозуванні політичної ситуації, рівня міжнародної напруженості та ймовірності застосування сили. Цей процес дозволяє забезпечити цілеспрямоване використання ресурсів, узгоджене прийняття рішень та належну координацію між воєнною та зовнішньою політикою держави [13].

Другою ключовою складовою є організація та структура збройних сил, яка визначає, якими мають бути військові формування для ефективного виконання завдань оборони. На цьому етапі формується система видів і родів військ, зокрема армії, військово-морських і повітряних сил, а також допоміжних структур, таких як сили спеціального призначення, територіальна оборона і стратегічні резерви. Воєнна політика також регламентує створення вертикалі військового управління, визначає систему підпорядкування та координації між підрозділами, формує принципи навчання, підготовки та професійного вдосконалення військовослужбовців, що є необхідною умовою для підтримання бойової готовності на належному рівні.

Третя складова пов'язана з мобілізацією ресурсів, що передбачає здатність держави оперативно зібрати і використати необхідні сили й засоби у разі виникнення воєнної загрози. Це охоплює створення стратегічних запасів, налагодження системи обліку і використання людських ресурсів, а також підготовку економіки до роботи в умовах надзвичайного стану. Матеріальна мобілізація стосується техніки, озброєння, пального, продовольства й інших ресурсів, а кадрова – передбачає призов резервістів, доукомплектування особового складу та оперативне перекидання сил у потрібні райони.

Особливе місце у воєнній політиці займає забезпечення збройних сил, адже від повноти і безперебійності постачання залежить оперативна спроможність військ виконувати бойові завдання. Це стосується не лише озброєння й техніки, а й усієї інфраструктури, пов'язаної з логістикою, медичним обслуговуванням, комунікаціями, інформаційними системами та засобами захисту. Забезпечення має відповідати сучасним стандартам і постійно оновлюватися з урахуванням розвитку воєнних технологій і змін у характері загроз.

Завершальною, але не менш значущою складовою є взаємодія воєнної політики з іншими компонентами національної безпеки, зокрема з політикою, економікою та дипломатією. Ефективна воєнна політика має бути інтегрованою в загальнодержавну систему прийняття рішень, узгодженою з

економічними можливостями країни, здатною до оперативного реагування на зміни в міжнародному середовищі. Важливо, щоб вона передбачала тісну співпрацю з міжнародними партнерами, участь у колективних системах безпеки, враховувала політичні ризики та сприяла зміцненню обороноздатності держави як частини її зовнішньополітичного курсу.

Таким чином, основні складові воєнної політики взаємопов'язані і забезпечують ефективну реалізацію стратегії безпеки держави. Тільки їх комплексне врахування дає можливість побудувати систему, здатну реагувати на різноманітні загрози та виклики.

Воєнна політика не є ізольованим компонентом державної діяльності. Вона тісно взаємодіє з іншими аспектами внутрішньої і зовнішньої політики, оскільки впливає на багато сфер державного управління. Зокрема, її зв'язок з економічною, соціальною та зовнішньою політикою є надзвичайно важливим для формування ефективної стратегії національної безпеки.

Перш за все, взаємозв'язок воєнної політики з економічною політикою є ключовим для забезпечення ефективності військових сил. Воєнна політика потребує значних ресурсів для фінансування оборони, модернізації збройних сил, а також для підтримки оборонної промисловості. З цією метою держави часто сприяють розвитку військово-промислового комплексу, що включає в себе не лише виробництво зброї та техніки, але й інші стратегічно важливі галузі економіки, які мають безпосереднє значення для обороноздатності країни. Крім того, економічна політика впливає на можливості держави утримувати належний рівень військових витрат без порушення економічної стабільності. Отже, ефективність воєнної політики значною мірою залежить від здатності економіки забезпечити необхідні ресурси для національної безпеки.

Соціальна політика також має важливе значення для реалізації воєнної політики. Воєнна політика впливає на соціальні процеси, оскільки великі витрати на оборону можуть впливати на рівень соціального забезпечення, освіти та охорони здоров'я. Водночас воєнна політика може стимулювати

розвиток окремих соціальних груп, зокрема військових пенсіонерів, ветеранів та їхніх родин. Крім того, важливу роль у соціальній політиці відіграє підтримка національної ідентичності через патріотичне виховання, що здійснюється, зокрема, через навчання в армії, а також інші соціальні інститути [41].

Взаємозв'язок воєнної політики із зовнішньою політикою проявляється у формуванні міжнародних союзів і угод щодо оборони, участі в миротворчих місіях або веденні військових операцій за кордоном. Воєнна політика є одним із засобів для реалізації зовнішньоекономічних та геополітичних інтересів держави. Наприклад, через участь у колективних системах безпеки, таких як НАТО, чи через двосторонні угоди з іншими країнами, що сприяють зміцненню обороноздатності та політичного впливу. Також у рамках воєнної політики держави можуть застосовувати військові засоби як важіль для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей, через підтримку проксі-сил або застосування військової сили в обмежених конфліктах.

Натомість воєнна політика також має критичне значення для забезпечення національної безпеки. Вона є основою для створення ефективної системи оборони, сприяє розвитку збройних сил та мобілізаційної готовності країни. Воєнна політика дозволяє визначити пріоритети у сфері безпеки, розробити національні стратегії захисту та забезпечити політичну та економічну стійкість перед загрозами з боку зовнішніх і внутрішніх сил [38].

Важливо зазначити, що воєнна політика не є статичною і повинна адаптуватися до змінних умов безпеки в світі. У зв'язку з цим, вона включає в себе також стратегії стримування, що є запобіжним заходом для можливих агресорів, а також стратегії відновлення після військових конфліктів, включаючи економічну, політичну і соціальну реабілітацію. Стратегії та тактики в рамках воєнної політики є основними інструментами реалізації національних цілей щодо безпеки та оборони. Стратегічні плани визначають загальний напрямок дій на випадок загрози, планування ресурсів і зусиль для підготовки до конфлікту, а також постконфліктне відновлення. Тактичні

плани ж розробляються для конкретних бойових ситуацій і визначають оперативні дії, що мають забезпечити досягнення стратегічних цілей. Стратегії у воєнній політиці можуть бути різноманітними і залежати від специфіки геополітичної ситуації, рівня загрози, а також наявних ресурсів. Вони можуть включати наступальні стратегії, спрямовані на ініціативу в конфлікті, а також оборонні стратегії, що передбачають захист території та стримування агресора. У сучасному світі набувають поширення гібридні стратегії, які поєднують традиційні методи ведення війни з новітніми засобами інформаційної війни, кіберзахисту та інших нетрадиційних методів ведення бойових дій. Тактика ж полягає у визначенні конкретних методів ведення бойових операцій, які відповідають загальним стратегіям. Вона включає планування бойових дій, розподіл сил і засобів, організацію підтримки та логістики, а також забезпечення ефективної координації підрозділів та формувань. Залежно від типу війни і тактичних умов, використовуються різні види тактики – від мобільних наступів до оборонних укріплень і партизанських тактик [33].

Можна зробити висновки, що воєнна політика є не просто окремим напрямом державної діяльності, а ключовим елементом загальної стратегії забезпечення національної безпеки, який інтегрується в усі сфери функціонування держави. Вона формує підґрунтя для розвитку оборонного потенціалу, забезпечує здатність країни протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам, а також гарантує стабільність і цілісність державної системи в умовах кризових ситуацій. Воєнна політика тісно переплітається з економічною політикою, оскільки потребує значних фінансових ресурсів на утримання армії, розвиток оборонної промисловості, модернізацію техніки та інфраструктури. Водночас вона має зворотний вплив на економіку, зокрема шляхом стимулювання виробництва, розвитку високих технологій і створення робочих місць у суміжних галузях. Через формування замовлень для оборонно-промислового комплексу держава також впливає на інноваційну діяльність і модернізацію промисловості в цілому. Значна роль воєнної

політики простежується і в соціальному вимірі, адже вона сприяє формуванню відчуття національної єдності, патріотизму та громадянської відповідальності. Підтримка військовослужбовців, ветеранів, членів їхніх сімей, а також розвиток програм військово-патріотичного виховання забезпечують зміцнення морального духу суспільства та його готовності до оборони країни у разі потреби. Це є важливим чинником соціальної стабільності, особливо в умовах тривалих воєнних загроз. Крім того, воєнна політика виступає важливим інструментом реалізації зовнішньополітичної стратегії держави. Через участь у міжнародних альянсах, таких як системи колективної безпеки, воєнно-політичні союзи чи партнерські програми, держава зміцнює свої позиції на міжнародній арені, підвищує рівень довіри з боку союзників і демонструє готовність до спільного вирішення глобальних викликів. Також вона може виступати учасником миротворчих місій, брати участь у забезпеченні стабільності в регіонах конфлікту, захищати власні національні інтереси, включно із застосуванням сили у випадках крайньої необхідності, відповідно до норм міжнародного права. Таким чином, воєнна політика є багатограним і динамічним механізмом, що має вирішальне значення для функціонування держави як у мирний час, так і в умовах загострення безпекової ситуації. Її ефективність прямо впливає на здатність країни зберігати суверенітет, підтримувати стабільність у суспільстві, забезпечувати економічний розвиток і впевнено діяти на міжнародній арені.

1.2. Роль збройних сил у забезпеченні національної безпеки держави

Збройні сили є основним елементом національної безпеки будь-якої держави, оскільки вони забезпечують здатність країни протистояти зовнішнім загрозам та підтримувати внутрішню стабільність. Вони виконують важливу роль у захисті територіальної цілісності, суверенітету та інтересів держави, а також у гарантуванні безпеки громадян. Особливо в умовах сучасних

глобальних та регіональних викликів, таких як тероризм, ескалація локальних конфліктів або гібридні війни, роль збройних сил стає ще більш значущою.

Термін «збройні сили» в українській науковій спільноті використовується для позначення військових формувань, які забезпечують оборону країни та виконують завдання збереження національної безпеки. До системи збройних сил України входять Збройні Сили, Національна Гвардія та інші військові формування [7].

Збройні сили є основною гарантією національної безпеки держави, оскільки їх основною місією є захист територіальної цілісності та суверенітету країни. Це забезпечує стабільність держави і дає змогу зберігати контроль над власною територією, особливо в умовах міжнародної нестабільності або воєнних загроз. Збройні сили здатні надавати необхідну військову відповідь у разі агресії з боку інших держав або груп, що намагаються порушити державні кордони, а також реагувати на внутрішні загрози, які можуть виникати через терористичну діяльність або внутрішні конфлікти.

Для забезпечення захисту національної безпеки збройні сили повинні бути здатні оперативно реагувати на різні сценарії потенційних загроз, що вимагає високого рівня мобільності та боєготовності. Це включає в себе здатність до швидкого переміщення сил і засобів, розгортання військ на стратегічно важливих напрямках, а також вжиття превентивних заходів для запобігання загрозам. Для ефективного забезпечення безпеки необхідна також висока координація між військовими та іншими державними інститутами, що займаються питаннями безпеки, зокрема органами розвідки, правоохоронними органами та дипломатичними установами.

Однією з важливих функцій збройних сил є забезпечення внутрішньої стабільності в умовах змінюваного середовища загроз. У сучасному світі це все частіше передбачає здатність до реагування не лише на традиційні військові загрози, а й на нові види конфліктів, зокрема гібридні війни та тероризм. Збройні сили повинні мати можливість здійснювати контртерористичні операції, протидіяти сепаратистським рухам і

відновлювати правопорядок у разі внутрішніх заворушень. Особливо важливим аспектом є боротьба з гібридними загрозами, які включають в себе поєднання військових і невійськових засобів впливу, таких як інформаційні операції, економічний тиск, кібератаки, підтримка незаконних збройних формувань тощо. Збройні сили в такому контексті повинні бути готові до ведення не лише традиційних бойових дій, але й до ведення інформаційної та кібернетичної війни.

У контексті глобальних загроз збройні сили повинні бути здатні реагувати на різні варіанти розвитку подій, що можуть виникнути через зміну геополітичної ситуації в світі, зокрема через ескалацію міжнародних конфліктів або втручання у внутрішні справи інших держав. В умовах, коли міжнародна стабільність перебуває під загрозою через територіальні суперечки, потенційні ядерні конфлікти або регіональні війни, збройні сили є основним засобом для захисту національних інтересів і оборони держави. У таких умовах важливо мати сильну армію, здатну до ефективного застосування військової сили в разі необхідності [34].

Збройні сили держави відіграють багатопланову роль у системі національної безпеки, виходячи далеко за межі традиційного розуміння армії як виключно бойової сили. У сучасних умовах, коли загрози мають гібридний характер і можуть включати не лише збройну агресію, але й тероризм, кіберзагрози, екологічні катастрофи чи масові заворушення, функціонал збройних сил значно розширюється. Їхня участь у миротворчих місіях є свідченням готовності держави брати активну участь у забезпеченні глобальної стабільності та виконанні міжнародних зобов'язань. Така діяльність не лише зміцнює міжнародний імідж країни, але й сприяє налагодженню партнерських відносин з іншими державами.

Окрім того, збройні сили можуть залучатися до подолання наслідків надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру. Це стосується, зокрема, ліквідації наслідків стихійних лих, аварій, епідемій чи масштабних пожеж. Завдяки своїй організованості, мобільності та технічному

оснащенню, армія здатна оперативно реагувати на загрози такого типу, забезпечуючи евакуацію населення, надання медичної допомоги, доставку гуманітарних вантажів та відновлення критичної інфраструктури. Така взаємодія з цивільними службами є прикладом інтеграції оборонного сектору в загальнодержавну систему кризового реагування.

Збройні сили також можуть здійснювати підтримку органам правопорядку у разі виникнення загроз масових безпорядків або терористичних актів, якщо внутрішні ресурси поліції виявляються недостатніми. Це сприяє збереженню громадського спокою, захисту прав і свобод громадян та забезпеченню функціонування державних інституцій.

Виконання таких завдань свідчить про еволюцію ролі військової сили в контексті сучасної безпеки: армія виступає не лише як інструмент відсічі агресії, але й як багатофункціональний ресурс для підтримання стабільності, гуманітарної допомоги та міжнародного співробітництва. Такий підхід відповідає концепції комплексної безпеки, яка поєднує військові, політичні, соціальні й гуманітарні інструменти для створення безпечного середовища як на національному, так і на глобальному рівнях (рис.1.2).

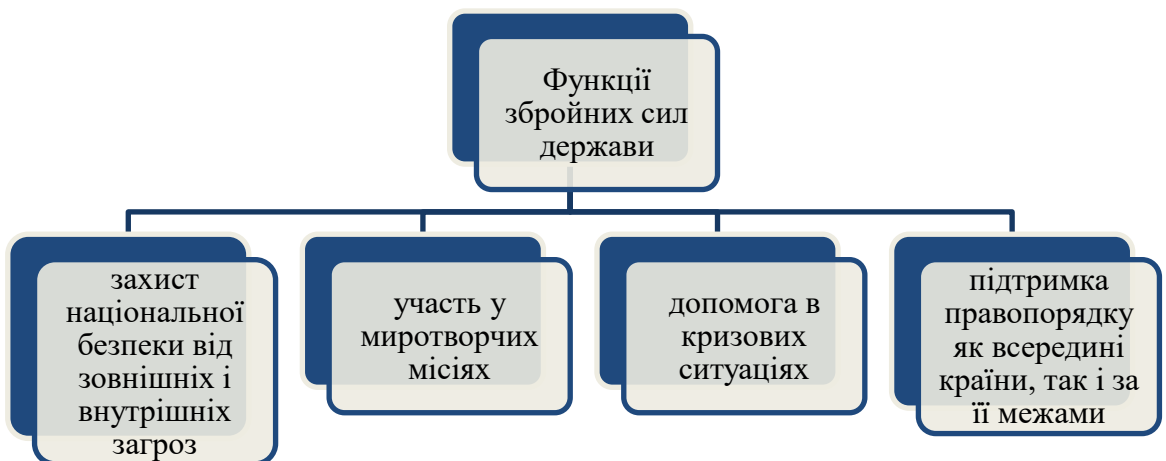

Рис.1.2. Функції збройних сил держави

Джерело: розроблено та складено автором

Миротворчі місії збройних сил є важливим інструментом у забезпеченні стабільності в регіонах, що зазнають внутрішніх конфліктів або насильства. У

таких ситуаціях військові сили можуть брати на себе функцію забезпечення миру, допомагати у розведенні військових сил, контролювати дотримання мирних угод або навіть виступати як гарант виконання мирних домовленостей між сторонами конфлікту. Ці місії часто проводяться під егідою міжнародних організацій, таких як ООН або НАТО, але можуть також мати двосторонній або багатосторонній характер, якщо це потрібно для стабілізації конкретного регіону. Збройні сили в таких місіях здійснюють низку завдань, включаючи захист мирного населення, надання гуманітарної допомоги, а також виконання функцій з контролю за безпекою та підтримкою громадського порядку.

Допомога в кризових ситуаціях, таких як природні катастрофи або інші надзвичайні ситуації, є ще однією важливою функцією збройних сил. У таких випадках збройні сили можуть бути залучені до рятувальних операцій, пошуково-рятувальних заходів, евакуації постраждалих, а також забезпечення охорони гуманітарних вантажів. Вони також можуть допомагати у відновленні інфраструктури після катастроф і надавати підтримку місцевим органам влади. Збройні сили мають необхідні ресурси, транспортні засоби, технічне оснащення та організаційну структуру, що дозволяє їм оперативно реагувати в умовах надзвичайних ситуацій, що робить їх важливими учасниками кризового менеджменту в різних частинах світу.

Крім того, збройні сили можуть забезпечувати підтримку правопорядку на національному рівні. Вони можуть бути залучені до проведення операцій у разі внутрішніх заворушень, що виникають через політичні або соціальні конфлікти. В таких умовах збройні сили здатні взяти на себе роль стабілізуючого елемента, допомагаючи правоохоронним органам у забезпеченні безпеки громадян і підтримці законності. Однак варто зазначити, що така участь збройних сил у внутрішніх справах потребує особливої обережності, оскільки надмірне використання військової сили для вирішення політичних або соціальних проблем може призвести до посилення напруги в суспільстві і порушення прав людини.

Збройні сили відіграють важливу роль як інструмент зовнішньої політики держави. Вони можуть бути використані для досягнення стратегічних цілей через участь у міжнародних альянсах або стратегічних угодах. Участь у військових альянсах, таких як НАТО або інші колективні системи безпеки, дає державі можливість забезпечити свою безпеку через спільну оборону і взаємну підтримку з іншими країнами. Це дозволяє створити ефективний механізм стримування потенційних загроз і зміцнити власний оборонний потенціал.

Таким чином, збройні сили є не лише інструментом для забезпечення національної безпеки в умовах традиційних загроз, а й важливим компонентом у боротьбі з новими, нетрадиційними викликами. Вони повинні бути готові до швидкого реагування на зміни в міжнародній обстановці, гнучко адаптуючи свої стратегії і тактики до нових загроз і ситуацій. Збройні сили виконують ключову роль у забезпеченні національної безпеки держави, охороняючи її територіальну цілісність, суверенітет та інтереси. Вони є основним елементом захисту від зовнішніх загроз і підтримки внутрішньої стабільності, особливо в умовах глобальних та регіональних викликів, таких як тероризм, локальні конфлікти чи гібридні війни. Окрім традиційних військових функцій, збройні сили відіграють важливу роль у миротворчих місіях, допомозі під час кризових ситуацій та підтримці правопорядку, що робить їх невід'ємною частиною державної стратегії безпеки. Участь збройних сил у міжнародних альянсах та стратегічних угодах надає країнам можливість ефективно реагувати на загрози та забезпечувати стабільність на глобальному рівні. Крім того, здатність збройних сил адаптуватися до змін у міжнародній обстановці та нових загроз є важливою умовою їх ефективної діяльності. Тому їх гнучкість, інтеграція сучасних технологій та стратегічна координація з іншими складовими національної безпеки стають важливими факторами для забезпечення стабільності та безпеки країни в умовах швидко змінюваного глобального середовища.

1.3. Категоріальний апарат і методологія дослідження

Категоріальний апарат є основою для аналізу воєнної політики та збройних сил держави, оскільки визначає ключові терміни і поняття, що дозволяють зрозуміти основні принципи і механізми функціонування оборонної системи. До таких категорій належать національна безпека, збройні сили, воєнна стратегія, військова доктрина та інші терміни, які взаємопов'язані з розумінням військової політики та її складових.

Основні терміни та категорії у воєнній політиці є основою для вивчення функціонування збройних сил та загальної стратегії безпеки держави. Одним з ключових понять є національна безпека, що визначає здатність держави захищати свої інтереси, зберігати територіальну цілісність, суверенітет та стабільність від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Воєнна політика, в свою чергу, є системою заходів, що забезпечують обороноздатність країни, зокрема через розвиток збройних сил, військовою стратегію, планування і організацію оборонних заходів.

Поняття воєнної стратегії визначає комплекс дій і засобів, що мають на меті досягнення поставлених оборонних цілей в умовах можливих воєнних загроз. Воєнна стратегія – складова воєнного мистецтва, що вивчає характер сучасних воєнних конфліктів і шляхи їх попередження, підготовку держави та збройних сил до відбиття можливої агресії, форми й способи ведення війни в цілому та воєнних дій стратегічного масштабу [8].

Ключові категорії також включають військовою доктрину, яка є основою для розробки воєнної стратегії, а також терміни, що відображають взаємодію з міжнародними організаціями, військовими союзами та партнерами. Це дозволяє збудувати цілісну картину формування та розвитку воєнної політики, яка визначає не лише внутрішню безпеку, але й зовнішню взаємодію держави в глобальному контексті. Воєнна доктрина – це система керівних поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їм, підготовку держави до можливого воєнного

конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів. Правовою основою Воєнної доктрини є Конституція України, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та закони України [2].

Методи аналізу воєнної політики включають історичний, порівняльний та системний підходи, що дозволяють вивчати динаміку розвитку військових стратегій, а також ефективність збройних сил в різних історичних контекстах. Історичний підхід передбачає вивчення минулого, оскільки досвід попередніх воєн, конфліктів та стратегій дозволяє зрозуміти, як змінювалася військова політика країни у відповідь на різні зовнішні та внутрішні виклики. Цей підхід дає змогу оцінити помилки минулих стратегій, що дозволяє уникнути їх у майбутньому та покращити планування воєнної політики. Порівняльний метод включає аналіз воєнних стратегій різних держав, що дозволяє виявити спільні риси та відмінності в підходах до забезпечення національної безпеки. Це дозволяє сформулювати висновки, що стосуються найбільш ефективних моделей для окремої держави в контексті її національних інтересів і геополітичного становища. Системний підхід дозволяє розглядати воєнну політику як частину більш широкої системи національної безпеки, що включає економічні, політичні та соціальні аспекти, а також взаємодію з іншими компонентами безпеки, такими як дипломатія, право та соціальні інститути.

Міждисциплінарний підхід є важливою частиною методології дослідження воєнної політики та збройних сил, оскільки він передбачає використання знань з різних галузей науки, таких як міжнародні відносини, політичні науки, економіка, соціологія та право. Такий підхід дозволяє не лише оцінювати військові аспекти, але й враховувати економічні та політичні чинники, що впливають на формування та реалізацію воєнної стратегії. Наприклад, вивчення економічних ресурсів, що виділяються на оборону, може допомогти визначити, наскільки ефективно державні інвестиції у військову галузь можуть бути використані для досягнення стратегічних цілей. Аналіз

політичної ситуації на міжнародній арені дозволяє зрозуміти, як зовнішня політика і міжнародні відносини впливають на військові рішення держави. Крім того, врахування соціальних аспектів, таких як ставлення населення до військових конфліктів та мобілізації, допомагає оцінити можливість досягнення консенсусу всередині країни щодо необхідності застосування військової сили. Використання міждисциплінарного підходу дозволяє отримати комплексне розуміння воєнної політики, яке виходить за межі лише військових стратегій і тактик. Вивчення взаємодії збройних сил з іншими компонентами національної безпеки, а також соціальними та економічними факторами, що можуть впливати на готовність держави до оборони, є важливим для розробки ефективних політичних рішень. Застосування такого підходу забезпечує більш повне уявлення про роль збройних сил у міжнародній політиці та взаємодії з іншими державами, міжнародними організаціями та миротворчими силами. Це дає змогу не лише ефективно управляти військовими ресурсами, але й враховувати зовнішні фактори, що можуть вплинути на міжнародну безпеку, таким чином створюючи стійку систему національної оборони [9].

Використання якісних і кількісних методів у дослідженні воєнної стратегії є важливою складовою дослідницької методології, оскільки обидва підходи дозволяють отримати різнопланові дані, що дають можливість здійснювати комплексний аналіз воєнної політики та стратегії. Якісні методи орієнтовані на глибоке розуміння соціальних, політичних, економічних і психологічних аспектів військової стратегії, дозволяють оцінити внутрішні фактори, які впливають на прийняття рішень в області безпеки. Ці методи включають аналіз документів, інтерв'ю з експертами, а також вивчення історичних та контекстуальних факторів, що можуть суттєво впливати на стратегію держави у військовій сфері. Якісні дослідження зосереджуються на глибокому аналізі стратегічних концепцій, військових доктрин, а також на аналізі політичних і соціальних умов, що можуть змінювати хід військових операцій або стратегії. Вони дають змогу виявити не лише формальні рішення,

а й культурні, соціальні та ідеологічні аспекти, що впливають на побудову воєнної стратегії. Наприклад, вивчення риторики лідерів держави щодо національної безпеки та її впливу на внутрішню політику допомагає зрозуміти мотивацію держави до використання військової сили в міжнародних справах. Кількісні методи, в свою чергу, використовуються для збору та аналізу статистичних даних, що дозволяють оцінити ефективність військових операцій, ресурсні потреби, а також взаємозв'язок між різними аспектами воєнної політики, такими як фінансування оборони, розмір збройних сил, а також військова готовність та мобілізаційний потенціал країни. Ці методи включають використання моделей прогнозування, які дозволяють розраховувати ймовірність того чи іншого розвитку подій на політичній чи військовій арені, а також оцінювати ймовірні наслідки застосування військової сили. Вони також дають можливість порівнювати військові витрати різних держав, аналізувати стратегічні угоди та міжнародні альянси, що можуть вплинути на загальну безпеку. Застосування кількісних методів дозволяє більш точно оцінити витрати на забезпечення оборони, ефективність використання ресурсів у різних умовах та визначити оптимальні стратегії для досягнення військових цілей. Наприклад, числові моделі дозволяють визначити оптимальну кількість збройних сил, необхідних для забезпечення національної безпеки, а також можливі сценарії розвитку конфліктів на основі статистичних даних про історичні конфлікти та участь країн у війнах Об'єднання якісних і кількісних методів у дослідженні воєнної стратегії дозволяє отримати більш об'єктивну картину про способи і можливості застосування військової сили в контексті міжнародної політики. Завдяки такому підходу можна створити більш точні стратегії, що ґрунтуються не тільки на аналізі попередніх військових конфліктів, але й на сучасних тенденціях у міжнародній політиці та технологічних змінах у військовій сфері [9].

Взаємозв'язок внутрішніх і зовнішніх факторів у формуванні воєнної політики є важливим аспектом при дослідженні воєнної стратегії, оскільки

військові рішення часто залежать не лише від стану армії чи безпосередніх загроз, але й від політичних, економічних та соціальних умов. Внутрішні фактори включають політичну стабільність держави, економічну ситуацію, рівень розвитку інфраструктури та соціальну підтримку військових ініціатив. Наприклад, зростання економічної нестабільності або соціальної напруги може призвести до зміни пріоритетів у воєнній політиці, оскільки уряди можуть обирати стратегії, що підтримують внутрішній порядок або намагаються нейтралізувати загрози від недовольства громадян. Зовнішні фактори включають міжнародні відносини, союзницькі зобов'язання, вплив великих держав, глобальні і регіональні тенденції, а також участь у міжнародних організаціях. Геополітичне становище країни, історія її відносин з іншими державами, а також міжнародні альянси можуть визначати характер її воєнної політики. Наприклад, участь у військових альянсах, таких як НАТО або інші двосторонні чи багатосторонні угоди, може значно впливати на вибір воєнної стратегії, оскільки країни в альянсах зобов'язуються надавати військову допомогу у разі загрози для союзника. Таким чином, внутрішні та зовнішні фактори є взаємопов'язаними і мають спільний вплив на формування воєнної політики, що дозволяє державі ефективно адаптуватися до різних загроз і мінливих умов. Вивчення цього взаємозв'язку дозволяє більш точно оцінити ймовірність військових конфліктів, прогнозувати поведінку держави в майбутньому та визначити стратегічні пріоритети, що базуються на комплексному аналізі всіх чинників.

Вивчення категоріального апарату та методології дослідження воєнної політики є важливим етапом у розумінні складних процесів, що визначають стратегічні рішення держави. Основні терміни та категорії, пов'язані з воєнною політикою, включають поняття безпеки, оборони, військової стратегії, а також принципи, що регулюють застосування військової сили на національному та міжнародному рівнях. Чітке визначення цих термінів дозволяє забезпечити правильне тлумачення стратегічних і тактичних рішень держави та дає змогу створити узгоджений концептуальний базис для

подальшого аналізу. Методологія дослідження воєнної політики включає як якісні, так і кількісні методи, що доповнюють один одного. Міждисциплінарний підхід до дослідження воєнної політики дозволяє інтегрувати знання з різних галузей, таких як міжнародні відносини, економіка, історія, політика та соціологія, що дає можливість здійснити всебічне дослідження військової стратегії та політики. Взаємозв'язок внутрішніх і зовнішніх факторів у формуванні воєнної політики є ключовим аспектом, оскільки взаємодія між політичними, економічними та соціальними умовами держави з міжнародними тенденціями визначає стратегію її оборони та безпеки.

РОЗДІЛ 2. ВОЄННА ПОЛІТИКА ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН

2.1. Історія становлення воєнної політики Ірану

Історія становлення воєнної політики Ісламської Республіки Іран є важливим аспектом, що дозволяє глибше зрозуміти сучасні механізми формування стратегій та військових рішень цієї держави. Іран, маючи багатовікову історію, пройшов численні етапи трансформацій, які відобразилися на його воєнній політиці. З моменту існування перших державних утворень на території Ірану до створення сучасної Ісламської Республіки, воєнна політика країни розвивалася в контексті змін у зовнішньополітичній обстановці, соціально-економічних перетворень та внутрішніх конфліктів.

Формування воєнної політики Ірану в сучасному вигляді тісно пов'язане з його ідеологічними засадами, які були закладені після ісламської революції. Особливу увагу слід приділити концепції «мафхіджі» – добровільного збройного опору, який став основою для сучасних військових структур, таких як Корпус вартових ісламської революції (КВІР) та роль проєктів проксі-армій у зовнішній політиці Ірану. Вивчення етапів становлення воєнної політики цієї держави дозволяє краще зрозуміти сучасну стратегію Ірану в умовах глобальних загроз та регіональних конфліктів [16].

Історичні передумови формування воєнної політики Ірану охоплюють багатовіковий період, протягом якого ця держава неодноразово змінювала свою роль і місце в регіоні та світі, адаптуючи власну військову доктрину до нових умов. Ще за часів Ахеменідів (VI–IV ст. до н.е.) Іран, як центр однієї з найбільших імперій Стародавнього світу, сформував ефективну військово-адміністративну систему, що дозволяла тримати під контролем величезні території – від Індії до Середземного моря. Воєнна міць імперії базувалась на поєднанні регулярної армії, що включала в себе важку кавалерію, піхоту та

інженерні війська, і системи васальних військ, що надавали підкріплення. Пізніше, в період Сасанідської імперії (224–651 рр. н.е.), військова структура Ірану зазнала подальшого вдосконалення, особливо у протистоянні з Римською, а згодом – Візантійською імперіями. Сасаніди створили одну з найсильніших армій свого часу, з глибоким релігійним та ідеологічним підґрунтям, що поєднувала функції оборони держави і забезпечення її централізованої влади.

Після падіння Сасанідської імперії внаслідок арабського завоювання у VII столітті, іранський політичний устрій і воєнна організація зазнали радикальних змін. Військова політика в цей період була значною мірою підпорядкована халіфату, однак поступово іранці почали адаптувати ісламські норми до власної культурної специфіки, що, зокрема, виразилось у посиленні шіїтського напрямку ісламу. Іранська еліта шукала способи збереження автономії в межах халіфату, що згодом призвело до відродження незалежних іранських держав, таких як Буїди, Сефевіди та інші. Саме у часи Сефевідів (XVI–XVIII ст.) шіїтський іслам остаточно утвердився як офіційна релігія Ірану, що зумовило ідеологічний вектор майбутньої воєнної політики – на основі релігійної ідентичності та протистояння сунітському оточенню, зокрема Османській імперії.

Новий етап у розвитку воєнної політики настав у XX столітті, коли Іран вступив у період модернізації під правлінням династії Пехлеві. Реза-шах Пехлеві, який прийшов до влади в 1925 році, вбачав у створенні сильної армії запоруку централізованої держави. Він розпочав масштабну реформу збройних сил, орієнтуючись на зразки європейських армій, зокрема німецьку й французьку. Цей курс продовжив його син Мохаммед Реза Пехлеві, який особливо активно співпрацював зі США після Другої світової війни. Військова політика Ірану в цей час полягала не лише в модернізації технічного оснащення, але й у формуванні професійної армії, здатної протидіяти як зовнішнім, так і внутрішнім загрозам. У 1960–1970-х роках Іран мав одну з найсучасніших армій на Близькому Сході, оснащену американськими

літаками, танками та системами ППО. Водночас, залежність від західних партнерів у військовій сфері поступово стала фактором нестабільності – як через економічну вразливість, так і через зростаюче невдоволення частини населення пророзахідним курсом уряду.

До того ж, авторитарний характер правління шаха, репресії проти опозиції та занедбання соціально-економічних потреб широких верств населення викликали глибоку кризу довіри до монархічного режиму. Незважаючи на сильну армію, воєнна політика Ірану почала втрачати легітимність у очах суспільства, оскільки вона дедалі більше асоціювалася з придушенням інакомислення. Ці тенденції у поєднанні з політичними та релігійними протиріччями стали основою для революційних настроїв, які вилились у Ісламську революцію 1979 року. Революція змінила не лише політичний устрій Ірану, перетворивши його на ісламську республіку, але й повністю трансформувала воєнну політику – тепер вона почала формуватися на основі релігійної ідеології, принципу незалежності від іноземного впливу та акценту на асиметричних методах оборони, зокрема через посилення ролі Революційної гвардії (Корпусу вартових Ісламської революції).

Ісламська революція 1979 року стала кардинальним поворотом в історії Ірану, змінивши політичну, соціальну та військову структуру країни. Після революції Іран перетворився на ісламську республіку, де новий режим почав розбудовуватися на основі релігійних ідеалів шіїзму. Ісламський Революційний Гвардійський Корпус (КВІР), створений у результаті революції, став основною силою, яка забезпечувала політичну та військову стабільність країни. КВІР був не лише збройною силою, а й політичною структурою, яка активно підтримувала ісламську ідеологію, покладаючись на мобілізацію суспільства та боротьбу з потенційними зовнішніми та внутрішніми загрозами [42].

Після ісламської революції 1979 року Іран почав формувати свою сучасну воєнну стратегію, яка визначалася як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Революція спричинила докорінні зміни в політичній системі країни, зокрема, повалення монархії та встановлення Ісламської Республіки

під керівництвом аятоли Рухолли Хомейні. Новий політичний режим орієнтувався на релігійно-ідеологічні засади, що суттєво вплинуло на трансформацію іранської воєнної доктрини. Основною метою стало не лише захист територіальної цілісності, а й забезпечення стабільності ісламської влади та поширення ідей шіїтського ісламізму за межами країни.

Воєнна політика Ірану відтоді почала будуватись на концепції всеохоплюючої оборони, яка передбачала не лише традиційні воєнні інструменти, а й активне залучення цивільного населення, ідеологічну мобілізацію та розвиток асиметричних форм боротьби. Особливу увагу було приділено формуванню Корпусу вартових Ісламської революції (КВІР), який став головним ідеологічним і військовим інструментом ісламського режиму. КВІР, на відміну від регулярної армії (Артеш), мав ширші повноваження, займався не тільки обороною, але й підтримкою революційних рухів за кордоном, а також відіграв важливу роль у внутрішній політиці.

У зовнішньому вимірі Іран розпочав активну стратегію "експорту революції", підтримуючи шіїтські та антизахідні сили в регіоні, зокрема в Лівані, Іраку, Сирії, Ємені, Бахреїні та інших країнах. Важливим інструментом цієї стратегії стали проксі-війни – Іран активно підтримував угруповання, що поділяли його ідеологічну платформу, включаючи «Хезболлу» в Лівані, хуситів у Ємені, шіїтські міліції в Іраку тощо. Це дозволяло Ірану впливати на регіональні процеси, не вступаючи у відкриту війну.

Важливим елементом стратегії Ірану стала ідеологізація збройних сил. Військові підрозділи були не лише знаряддям воєнної сили, а й засобом поширення релігійно-політичних ідей, які відповідали доктрині веляята-ель-факих (верховенства ісламського правознавця). Армія повинна була не лише захищати кордони, а й виступати гарантом ісламських цінностей та захисником революційного ладу. Такий підхід дозволяв об'єднати національні, релігійні та політичні цілі в єдину систему безпеки.

Постійна конфронтація з США, Західною Європою, а також сусіднім Іраком, особливо під час війни між Іраном та Іраком (1980–1988), загартувала іранську воєнну систему. Попри численні втрати, Іран зробив висновки щодо необхідності розбудови самостійного військово-промислового комплексу, здатного забезпечити армію в умовах міжнародної ізоляції. Ізоляція і санкції стали стимулом для розвитку внутрішніх оборонних технологій, включаючи ракетні програми, безпілотні літальні апарати, кіберзброю, а також передбачуваної ядерної програми, що стала предметом багаторічних суперечок з міжнародною спільнотою [39].

Міжнародна обстановка значною мірою впливала на воєнну політику Ірану після революції. Перш за все, це стосувалося відносин із Західними державами, а зокрема – з США, які стали основними супротивниками Ісламської Республіки Іран. Санкції, економічна блокада, дипломатичний тиск, а також військова загроза від США та їх союзників змусили Іран шукати альтернативні шляхи для забезпечення своєї безпеки та впливу в регіоні. З одного боку, Іран намагався зміцнювати власну армію, з іншого – активно використовував проксі-війна та підтримку антизахідних груп у різних країнах Близького Сходу, таких як Ліван, Сирія, Ірак та Ємен.

Проксі-війна стала важливим інструментом військової політики Ірану, який дозволив безпосередньо втручатися в конфлікти без необхідності прямого використання своїх збройних сил. Підтримка нерегульованих військових формувань, таких як Хезболла в Лівані, або шіїтських угруповань в Іраку, дозволяла Ірану досягати своїх стратегічних цілей, зберігаючи при цьому відносну дистанцію від безпосередніх бойових дій. Така тактика дозволяла Ірану збільшити своє впливове поле в регіоні, продовжуючи боротьбу проти американського і сунітського впливу, і одночасно уникати великих втрат серед своїх збройних сил.

Ірансько-іракська війна, яка розпочалася в 1980 році і тривала до 1988 року, була критичним етапом у формуванні сучасної воєнної політики Ірану. Ірак, під керівництвом Саддама Хусейна, вирішив захопити стратегічні

території Ірану та змусити Ісламську Республіку відмовитися від своїх революційних принципів. Ця війна стала важким випробуванням для Ірану, оскільки країна була вразлива після революційних змін і мала недостатню військову інфраструктуру. Однак саме під час цієї війни Іран продемонстрував свою здатність мобілізувати величезні ресурси для оборони та почав розвивати нові форми ведення бойових дій. Важливу роль в цих подіях зіграло використання проксі-військових формувань та ідеологічної мобілізації, які стали важливою складовою частиною військової стратегії Ірану.

Сучасна воєнна політика Ірану несе відбиток цих історичних етапів, зокрема через підвищену роль ідеології в армійських стратегіях та акцент на зовнішній вплив, особливо через підтримку проксі-формувань у різних регіонах Близького Сходу. Вплив міжнародної обстановки та постійні загрози з боку Заходу змусили Іран активно використовувати нестандартні методи ведення війни, зокрема через підтримку терористичних та політичних угруповань, що дозволяє країні зберігати стратегічну ініціативу в умовах обмежених ресурсів.

2.2. Основні напрямки воєнної політики Ісламської Республіки Іран

Основні напрямки воєнної політики Ісламської Республіки Іран визначаються поєднанням внутрішніх і зовнішніх факторів, серед яких важливе місце займають ідеологічні, геополітичні та безпекові чинники. Після Ісламської революції 1979 року Іран значною мірою переглянув свою воєнну стратегію, орієнтуючись на захист національних інтересів через військову мобілізацію, підтримку антизахідних рухів, а також використання нових форм ведення війни, таких як проксі-війни. Іранська воєнна політика ґрунтується на концепції національної оборони, здатності до самооборони та запобігання зовнішньому втручання, при цьому велика увага приділяється підтримці військових формувань і терористичних угруповань, які діють за межами країни, як інструменту розширення геополітичного впливу.

Окремим напрямком є здатність Ірану адаптуватися до змін у міжнародній обстановці та відповісти на нові загрози, що виникають у результаті розвитку технологій та виникнення нових військових концепцій. Роль збройних сил Ірану в межах національної безпеки не обмежується лише безпосереднім захистом території, але й активно включає в себе стратегічну присутність у сусідніх країнах через створення проксі-військових сил. Технічне оснащення, військова підготовка та мобілізація ресурсів є важливими складовими сучасної воєнної стратегії Ірану. Формування основних напрямків цієї політики ґрунтується на прагненні забезпечити стабільність і безпеку Ісламської Республіки, а також зміцнити її позиції в регіоні, зокрема у контексті посилення загроз з боку зовнішніх сил та політичної нестабільності в сусідніх країнах [16].

Воєнна політика Ісламської Республіки Іран формувалася під впливом історичних, ідеологічних та геополітичних факторів. Одним із основних принципів воєнної політики Ірану є національна оборона, яка зосереджена на забезпеченні територіальної цілісності та суверенітету країни від будь-яких зовнішніх загроз. Від початку існування Ісламської Республіки Іран акцент був зроблений на здатності країни захищатися самостійно, без зовнішньої допомоги. Іранська воєнна політика значною мірою ґрунтується на ідеї самооборони, і цей принцип був посилений після Ірансько-іракської війни 1980-1988 років, коли країна зазнала значних людських і матеріальних втрат. Саме після цього конфлікту Іран зрозумів, що для забезпечення національної безпеки необхідно активно розвивати свою військову інфраструктуру і здатність до мобілізації всіх ресурсів на випадок зовнішніх агресій.

Іншим принципом воєнної політики Ірану є стратегічна гнучкість. Іран активно адаптується до змін у міжнародній ситуації, що дозволяє йому ефективно реагувати на нові загрози. Іран має здатність швидко мобілізувати свої збройні сили, щоб відповісти на будь-яку агресію, однак його військова стратегія також базується на концепції невидимих або асиметричних операцій, які дозволяють домогтися воєнних цілей з використанням мінімальних

ресурсів, таких як проксі-війни, підтримка місцевих сил у різних регіонах Близького Сходу.

Іран також активно застосовує концепцію «стратегічної оборони», що включає в себе перехід до застосування сучасних технологій та використання новітнього озброєння, зокрема ракетних систем, безпілотників, а також розбудову мережі мобільних військових баз і сил спеціальних операцій. Стратегічний акцент на гнучкість і швидкість реакції в умовах постійної нестабільності в регіоні є важливим чинником для забезпечення безпеки Ісламської Республіки Іран.

Іран прагне бути лідером у регіоні Близького Сходу, що визначає його геополітичні та стратегічні інтереси. Ситуація в цьому регіоні є надзвичайно складною через численні конфлікти, політичні кризи та зовнішні загрози, зокрема з боку США, Ізраїлю та їхніх союзників. Іранська воєнна політика зумовлена прагненням зміцнити свою позицію як регіональної держави, здатної впливати на розвиток подій у країнах Перської затоки, Іраку, Сирії, Лівані та інших державах, що мають стратегічне значення [18].

Одним із основних стратегічних інтересів Ірану є забезпечення стабільності та безпеки у своєму близькому оточенні, зокрема в Іраку та Сирії, де Іран активно підтримує союзників і впливає на політичну ситуацію. Іран також намагається контролювати морські шляхи в Ормузькій протоці, що є життєво важливим для постачання нафти через цей стратегічний регіон. Безпека цих морських шляхів є важливою складовою його воєнної стратегії, оскільки вони забезпечують економічну стабільність Ірану та є ключовими для стабільності в усьому регіоні.

З геополітичної точки зору Іран розглядає своїх сусідів як потенційні загрози, що сприяє створенню різноманітних військових альянсів і проксі-сил, зокрема підтримуючи організації, як-от «Хезболла» в Лівані, шіїтські бойові угруповання в Іраку та єменських хуситів, що дозволяє Ірану вести активну політику у різних точках конфліктів. Підтримка проксі-військових угруповань дозволяє Ірану проєкціювати свою силу, не вступаючи безпосередньо у великі

військові конфлікти, що є важливим інструментом для досягнення своїх стратегічних цілей.

У контексті своїх міжнародних амбіцій, Іран також активно співпрацює з іншими державами, які мають спільні стратегічні інтереси, зокрема з Росією та Китаєм. Ці країни мають важливі інтереси у сфері енергетики, безпеки і військової співпраці, що дозволяє Ірану зміцнити свої позиції на міжнародній арені і здобути додаткову підтримку в разі загрози з боку Заходу.

Загалом геополітичні та стратегічні інтереси Ірану виявляються у підтримці балансу сил у регіоні, зміцненні внутрішньої безпеки, використанні проксі-формувань і розвитку новітніх технологій. Це дозволяє йому не лише зберігати національну безпеку, а й впливати на політичні процеси в країнах-сусідах, що має важливе значення для його глобальних амбіцій.

Важливу роль у військовому розвитку Ірану відіграють технології та інновації, які стали важливими елементами стратегії безпеки. Іран активно розвиває власні військові технології, щоб зменшити свою залежність від імпортного озброєння та отримати можливість самостійно захищати свої національні інтереси. Зокрема, Іран активно інвестує в розробку ракетних систем, що дозволяють йому підтримувати стратегічну оборону та мати потужний потенціал для відбиття зовнішніх загроз.

Іранська ракетна програма є однією з найбільш розвинених у Близькому Сході. Іран володіє різноманітними ракетними комплексами, включаючи балістичні ракети середньої і дальньої дальності, а також ракети, які можуть бути оснащені ядерними зарядами, що робить країну важливим гравцем у регіональній безпеці. Ракетні технології є важливим компонентом стратегії стримування, оскільки дають можливість Ірану завдати значної шкоди противникам навіть без використання традиційних збройних сил.

Іран також активно розвиває безпілотні літальні апарати (БПЛА), які використовуються як для збору розвідувальної інформації, так і для проведення точних атак. Безпілотники дозволяють Ірану здійснювати стратегічні удари на великій відстані, використовуючи мінімальні ресурси та

зменшуючи ризик для своїх військових. Іран також приділяє увагу розвитку кібербезпеки, що дозволяє йому захищати важливі військові та цивільні об'єкти від кібератак і навіть здійснювати напади на інфраструктуру противників.

Розвиток новітніх військових технологій дозволяє Ірану значно покращити свою обороноздатність і підвищити ефективність своїх збройних сил, не маючи значних фінансових ресурсів для підтримки великої регулярної армії. Іранська військова доктрина акцентує увагу на технологічних інноваціях, що дають змогу країні залишатися конкурентоспроможною на міжнародній арені, попри обмеження через міжнародні санкції та економічну ізоляцію.

Таким чином, Іран активно використовує свою воєнну політику для досягнення стабільності в регіоні та забезпечення власної національної безпеки. Він співпрацює з міжнародними альянсами, підтримує проксі-сили, розвиває технології і використовує ідеологічні аспекти для зміцнення своєї впливовості в Близькому Сході, одночасно протидіючи зовнішнім загрозам і втручанням в свої внутрішні справи. Основні напрямки воєнної політики Ісламської Республіки Іран визначаються як стратегією збереження внутрішньої стабільності, так і прагненням забезпечити свою безпеку та вплив у регіоні Близького Сходу. Важливу роль у воєнній політиці Ірану відіграють геополітичні та стратегічні інтереси, зокрема прагнення зберегти контроль над важливими енергетичними маршрутами та забезпечити регіональну безпеку через підтримку союзників та протидію західному впливу. Іран активно співпрацює з іншими державами, зокрема Росією, що дозволяє йому зміцнювати свої оборонні позиції і нарощувати технологічний потенціал. Ідеологічні фактори, зокрема ісламська революція, значно впливають на формування воєнної стратегії Ірану. Це дозволяє країні підтримувати не лише свою військову силу, але й надавати політичну та гуманітарну допомогу іншим країнам, що є частиною стратегії поширення своєї ідеології. Проксі-війна і підтримка нерегульованих військових формувань дають змогу Ірану досягати

своїх стратегічних цілей без прямого військового втручання, що є важливою складовою його стратегії. Пріоритети Ірану в забезпеченні національної безпеки базуються на розвитку власних збройних сил, посиленні обороноздатності, а також на використанні проксі-сил для стабілізації ситуації в регіоні і забезпечення своїх стратегічних інтересів. Таким чином, воєнна політика Ірану являє собою комплексний підхід, що включає як традиційні методи оборони, так і новітні інструменти, зокрема використання нерегулярних військових формувань, що дозволяє Ірану ефективно адаптуватися до сучасних викликів на міжнародній арені.

2.3. Вплив зовнішньої політики на формування воєнної стратегії Ірану

Зовнішня політика Ісламської Республіки Іран відіграє ключову роль у формуванні її воєнної стратегії, оскільки саме зовнішньополітичне середовище значною мірою визначає потреби, пріоритети й інструменти безпеки держави.

Геополітичне середовище Близького Сходу справляє вирішальний вплив на формування стратегічних пріоритетів Ісламської Республіки Іран. Близький Схід характеризується високим рівнем політичної нестабільності, наявністю тривалих конфліктів, напруженими міжконфесійними відносинами та суперництвом між державами за вплив у регіоні. Іран, розташований у центрі цих процесів, розглядає себе як цивілізаційного спадкоємця великої історичної місії в регіоні, що формує основу його геополітичної поведінки. Такий підхід поєднується з шійтською ідентичністю, яка протистоїть сунітському домінуванню, представленому Саудівською Аравією та її союзниками. Постійна загроза дестабілізації сусідніх держав – таких як Ірак, Сирія, Афганістан – змушує Тегеран будувати воєнну стратегію з урахуванням можливих сценаріїв прямого чи опосередкованого втручання для захисту власних кордонів та впливу на ситуацію в цих країнах. Іран активно

використовує воєнну присутність за межами власної території як інструмент превентивного стримування, адже в умовах непередбачуваних загроз країна змушена діяти на випередження, не маючи змоги покладатися на західні безпекові структури [5].

Одним з ключових зовнішньополітичних викликів для Ірану залишаються напружені відносини із США, Ізраїлем та союзними країнами Заходу. Після Ісламської революції 1979 року Сполучені Штати стали головним опонентом нового режиму, а дипломатичні й економічні зв'язки були майже повністю розірвані. Відтоді Іран формує свою воєнну доктрину, виходячи з необхідності протидії потенційній американській або ізраїльській агресії. Ізраїль, у свою чергу, сприймає ядерні й ракетні амбіції Ірану як пряму загрозу існуванню держави. Іран розвиває асиметричні інструменти воєнної стратегії – ракети середньої дальності, кіберзасоби впливу, безпілотники, а також підтримку союзних угруповань, таких як «Хезболла» у Лівані чи шиїтські сили в Іраку. Тегеран, не маючи змоги протистояти Заходу в класичному військовому протистоянні, концентрується на створенні умов, за яких ймовірна атака проти нього стане надто ризикованою і затратною. Іранська воєнна доктрина в цьому контексті орієнтується на стримування, ескалаційний потенціал і демонстрацію боєздатності, зокрема через навчання та запуск новітніх зразків зброї.

Важливим чинником у трансформації оборонної стратегії Ірану стала багаторічна дія міжнародних санкцій, накладених у відповідь на розвиток ядерної програми. Санкційний тиск із боку США, Європейського Союзу та Ради Безпеки ООН суттєво обмежив доступ Ірану до сучасних озброєнь, військових технологій і фінансових ресурсів. У відповідь країна почала орієнтуватися на розвиток внутрішнього військово-промислового комплексу, зокрема ракетобудування, виробництво дронів та удосконалення систем протиповітряної оборони. Цей процес дозволив Ірану досягти значного рівня самозабезпечення в оборонній сфері та створити незалежну воєнну інфраструктуру. Санкції також стимулювали посилення ізоляціоністської

риторики в зовнішній політиці, що позначилося на виборі стратегічних партнерів і способів взаємодії з зовнішнім світом. Іран значною мірою переключив свою увагу на нетрадиційні форми безпекової активності, включаючи ведення інформаційної війни, кібератак, формування мереж проксі-угруповань у сусідніх країнах. Таке зміщення акцентів дозволяє зменшити залежність від традиційної зброї та компенсувати технічну відсталість політичними й психологічними перевагами [1].

У відповідь на обмеження та загрози з боку Заходу Іран активізував співпрацю з країнами, які поділяють його антисистемні настрої або зацікавлені в альтернативній геополітичній архітектурі. Передусім ідеться про Росію та Китай, які стали ключовими стратегічними партнерами Ірану як у політичній, так і у військовій сфері. Відносини з Росією базуються на спільних інтересах у Сирії, де обидві країни підтримують режим Башара Асада, а також на військово-технічній співпраці, зокрема в контексті постачання зброї, навчань і обміну розвідданими. Китай, у свою чергу, виступає важливим економічним партнером, з яким Іран уклав довгострокову угоду на 25 років, що включає економічну, енергетичну та оборонну компоненти. Такі союзи дозволяють Ірану балансувати вплив Заходу, мати доступ до необхідних ресурсів та посилювати власну позицію в регіоні. Окрім того, Іран підтримує взаємини з країнами Глобального Півдня, які готові до співпраці в умовах нової багатоплярності, зокрема з Венесуелою, Північною Кореєю, Туреччиною та Індією. Усе це формує новий підхід до воєнної стратегії, заснований на гнучкості, диверсифікації партнерів та використанні політичних важелів поряд із військовими.

Однією з найхарактерніших рис зовнішньополітичної моделі Ірану є систематичне використання проксі-сил для досягнення стратегічних цілей без прямого залучення власних збройних сил. Такий підхід дозволяє зменшити ризики прямої конфронтації з могутніми противниками, як-от США чи Ізраїль, зберігаючи при цьому значний вплив у регіоні. Проксі-сили – це здебільшого недержавні воєнізовані угруповання, які фінансуються, озброюються,

навчаються або координуються з боку іранських спецслужб, зокрема Корпусу вартових Ісламської революції та його елітного підрозділу «Аль-Кудс». Іранська підтримка проксі-груп виявляється у створенні паралельної безпекової архітектури в державах із крихкою державною владою, що дозволяє Ірану впливати на внутрішньополітичну ситуацію у відповідних країнах, проводити гібридні операції, а також посилювати свій дипломатичний і стратегічний потенціал [4].

Найвідомішим прикладом є підтримка ліванського руху «Хезболла», який виконує функцію як політичної партії, так і потужного воєнізованого формування, здатного стримувати Ізраїль на південному кордоні. Подібна модель застосовується і в Іраку, де діє низка шіїтських угруповань, таких як «Хашд аш-Шаабі» (Сили народної мобілізації), що відіграють важливу роль у внутрішньополітичному житті та боротьбі з залишками ІДІЛ. У Сирії іранська участь через проксі-формування сприяла збереженню влади Башара Асада, а в Ємені – підтримка руху хуситів («Ансар Аллах») створила нову гарячу точку протистояння між Іраном та Саудівською Аравією. Таким чином, проксі-війна стала невід'ємним компонентом стратегії стримування, експансії впливу та реалізації зовнішньополітичних амбіцій Тегерана.

Збройні конфлікти в Сирії, Іраку, Ємені та Афганістані мають безпосередній вплив на формування воєнної стратегії Ірану, оскільки саме на цих територіях країна реалізує свої стратегічні інтереси через різноманітні військові, гуманітарні та політичні механізми. Сирійська кампанія виявилася критично важливою для Ірану, адже уряд Башара Асада є одним із небагатьох союзників Тегерана в арабському світі. Іран сприяв збереженню сирійського режиму не лише через проксі-сили, а й завдяки безпосередньому розміщенню своїх військових радників, техніки та фінансової підтримки. Успіх цієї операції підтвердив ефективність нової воєнної моделі Ірану – поєднання класичних і нетрадиційних засобів ведення війни в умовах багатовимірного конфлікту.

У Іраку Іран сприймає післясаддамівську державу як важливу буферну зону. Відколи там було усунуто авторитарний режим, Іран почав нарощувати вплив серед шіїтських політичних та воєнізованих структур. Присутність іранських проксі-формувань у цій країні дозволяє тримати під контролем ситуацію поблизу кордону, а також стримувати американську військову активність, яка тривалий час зберігалася після вторгнення США в 2003 році.

У Ємені, де триває збройний конфлікт між хуситами і урядовими силами, які підтримуються Саудівською Аравією, Іран використовує свій вплив для ослаблення свого регіонального конкурента – Ер-Ріада. Незважаючи на обмеженість ресурсів у цьому регіоні, Іран через постачання зброї та політичну підтримку формує довготривалий конфлікт, що відволікає Саудівську Аравію від інших ініціатив у регіоні [11].

В Афганістані, попри традиційне домінування сунітських сил, Іран також має інтереси, насамперед у захисті шіїтської меншини хазарейців, а також у стримуванні загроз з боку радикальних ісламістських рухів, що можуть перекинутися через кордон. Після приходу до влади Талібану, Іран зберігає обережний нейтралітет, намагаючись підтримувати зв'язки з новим режимом, уникати відкритої конфронтації та зберігати вплив у прикордонних зонах.

Важливу роль у зовнішньополітичній стратегії Ірану відіграє інформаційна та ідеологічна складова. Ісламська Республіка активно використовує засоби масової інформації, релігійні канали впливу та пропаганду для формування позитивного іміджу, мобілізації прихильників за межами країни та легітимізації своєї воєнної політики. Через мережу супутникових телеканалів, таких як Press TV, іранська держава доносить свою позицію щодо глобальних конфліктів, намагаючись створити альтернативну точку зору на події у світі, протиставлену західній риторичі. Особливу увагу Іран приділяє поширенню ідеології шіїтського ісламізму як політичного та культурного чинника, здатного об'єднати шіїтські громади в регіоні й підсилити їхню лояльність до Тегерана. Через релігійні фонди, освітні

програми та паломництва до священних шіїтських місць в Іраку та Ірані, формується система духовного та політичного впливу, яка часто стає основою для створення проксі-мереж [15].

Ідеологія відіграє не лише роль інструменту легітимації зовнішньої експансії, а й є основою для розбудови концепції «опору» – постулату, згідно з яким Іран виступає головною силою боротьби з імперіалізмом, сіонізмом і західною гегемонією. У такий спосіб зовнішньополітична комунікація Ірану не лише підтримує дії на міжнародній арені, а й формує глобальну мережу прихильників, які ототожнюють боротьбу проти Заходу із захистом справедливості та духовних цінностей.

Таким чином, зовнішня політика Ірану має вирішальний вплив на формування та реалізацію його воєнної стратегії, визначаючи її зміст, інструменти та пріоритетні напрямки. В умовах обмеженої кількості надійних міжнародних союзників і постійного тиску з боку західних держав, Ісламська Республіка обрала модель гнучкої, адаптивної стратегії, яка поєднує асиметричні методи ведення війни, використання проксі-сил, інформаційно-психологічний вплив та тактичні альянси з антизахідними режимами (зокрема Сирією, Венесуелою, Росією, Китаєм).

Збройні конфлікти в сусідніх державах (Ірак, Сирія, Ємен, Ліван) сприймаються Тегераном не лише як потенційні загрози, а й як геополітичні вікна можливостей, що дозволяють розширювати сферу свого впливу, просувати ідеологію політичного шіїзму та відпрацьовувати нові форми геостратегічної присутності. Через підтримку недержавних акторів (наприклад, «Хезболла», «Ансар Аллах», «Хашд аш-Шаабі») Іран створює мережеву архітектуру впливу, яка діє незалежно від офіційних меж державного суверенітету.

Стратегічна синергія між воєнною доктриною та зовнішньополітичним баченням забезпечує Ірану ефективну модель одночасного захисту національних інтересів і наступального просування власної ідеологічної платформи на регіональному рівні. У цьому контексті, зовнішня політика

виступає не просто координуючим фактором, а структурною основою воєнної стратегії, формуючи її логіку розвитку, операційні пріоритети та засоби реалізації.

Таким чином, в умовах регіональної нестабільності, багатополюсного світу та глобальної конкуренції, воєнна стратегія Ірану стає продовженням зовнішньої політики іншими засобами, але в межах релігійно-політичної парадигми, яка залишається незмінною з часів ісламської революції.

РОЗДІЛ 3. ЗБРОЙНІ СИЛИ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН

3.1. Структура та організація збройних сил Ірану

Збройні сили Ісламської Республіки Іран є ключовим інструментом реалізації її воєнної політики та гарантом національної безпеки в умовах складного геополітичного середовища.

Система оборони Ісламської Республіки Іран відзначається високим ступенем автономності, багаторівневістю й ідеологічною насиченістю. Її формування відбувалося в умовах внутрішньої трансформації після Ісламської революції 1979 року, а також під впливом зовнішніх загроз, які постійно супроводжували існування нової політичної системи. Збройні сили Ірану розглядаються не лише як інструмент фізичної оборони території, а й як засіб збереження ісламського режиму, захисту революційних цінностей та просування стратегічних інтересів держави в регіоні. Особливістю оборонної системи країни є поєднання традиційних елементів військової організації з глибокою інтеграцією релігійно-політичної ідеології в структуру збройних формувань. Такий підхід дозволяє Ірану підтримувати гнучку ідеологізовану армію, здатну не лише до оборони, а й до мобілізації населення в умовах загострення зовнішньої ситуації.

Ключовою відмінністю іранської моделі є подвійна структура збройних сил, що складається з регулярної армії (Артеш) та Корпусу вартових Ісламської революції (КВІР). Обидві структури формально підпорядковуються Вищому керівнику Ірану (Рахбару), який є головнокомандувачем збройних сил та має виняткові повноваження у сфері безпеки та оборони. Регулярна армія виконує класичні функції національної оборони – захист кордонів, участь у бойових діях, контроль над повітряним і морським простором [10]. Натомість КВІР має значно ширший мандат, що охоплює не лише військові функції, а й політичну, ідеологічну, економічну та навіть соціальну діяльність. Подвійність цієї системи створює певну

конкуренцію між структурами, але також дозволяє Ірану ефективно розподіляти ресурси між традиційною армією та спеціалізованими силами, орієнтованими на нетрадиційні загрози, зокрема гібридні конфлікти, інформаційні війни та внутрішні заворушення.

Регулярна армія Ірану (Артеш) складається з чотирьох основних компонентів: сухопутних військ, військово-повітряних сил, військово-морського флоту та сил протиповітряної оборони. Сухопутні війська є найчисельнішою частиною, до складу якої входять механізовані, бронетанкові, артилерійські, інженерні та піхотні підрозділи. Вони мають традиційну структуру з дивізіями, бригадами та батальйонами, що дислокуються по всій території країни відповідно до стратегічних потреб. Основним завданням сухопутних військ є забезпечення оборони сухопутних кордонів, утримання стратегічних рубежів, участь у внутрішній стабілізації в разі кризових ситуацій [14].

Військово-повітряні сили Ірану мають на озброєнні переважно техніку радянського та американського виробництва, отриману до революції 1979 року. Через міжнародні санкції модернізація цього компоненту відбувається повільно, однак іранські інженери створюють власні зразки літальних апаратів, а також проводять глибоку модернізацію старих моделей. Основною функцією ВПС є повітряне прикриття ключових об'єктів, протидія повітряним атакам, а також участь у тактичних і стратегічних операціях.

Військово-морський флот виконує функції патрулювання і забезпечення контролю над Ормузькою протокою – одним із найважливіших стратегічних маршрутів транспортування нафти. Флот складається з легких надводних кораблів, підводних човнів, катерів та ракетних платформ, що спеціалізуються на асиметричних атаках. Його основна задача – забезпечення безпеки водних комунікацій та демонстрація сили в Перській затоці.

Сили протиповітряної оборони (ППО) мають окрему структуру і займають особливе місце в ієрархії збройних сил. Їх завданням є виявлення і знищення ворожих повітряних цілей, зокрема ракет, дронів і літаків, що

становлять загрозу стратегічним об'єктам. В умовах можливих ударів по ядерній інфраструктурі Іран приділяє особливу увагу розвитку ППО, зокрема шляхом створення вітчизняних зенітно-ракетних комплексів.

Корпус вартових Ісламської революції (КВІР) був створений у 1979 році як альтернатива регулярній армії для забезпечення ідеологічної лояльності військових формувань новому ісламському режиму. Його головним завданням є захист ісламської революції, збереження політичного ладу та боротьба з внутрішніми і зовнішніми загрозами, які можуть поставити під сумнів існування теократичної держави. На відміну від регулярної армії, КВІР має власну структуру командування, власні сили сухопутного, морського та повітряного компонентів, а також спеціальні підрозділи, зокрема сили «Аль-Кудс», що відповідають за операції за межами країни, та організацію «Басідж», яка мобілізує населення у разі загострення ситуації [20].

КВІР відіграє надзвичайно важливу роль у політичному житті країни, оскільки його командування має тісні зв'язки з вищим духовенством та бере участь у формуванні внутрішньої політики. Водночас він контролює значну частину економіки через власні підприємства та інвестиційні фонди, що забезпечує йому автономність та матеріальні ресурси. У воєнній сфері КВІР відповідає за ведення нерегулярних бойових дій, розвиток ракетної програми, операції спеціального призначення та інформаційну безпеку. Його функції виходять далеко за межі класичного розуміння армії, перетворюючи його на багатофункціональний інструмент захисту режиму.

Особливе місце в організаційній структурі збройних сил Ірану займають спеціальні сили, які виконують високоспеціалізовані завдання як на території держави, так і за її межами. Найвідомішими серед них є елітні підрозділи Корпусу вартових Ісламської революції, зокрема сили спеціальних операцій «Аль-Кудс», а також широкомасштабна мобілізаційна організація «Басідж». Вони становлять ядро асиметричних можливостей Ірану, забезпечуючи реалізацію завдань у форматі гібридної війни, інформаційних впливів, контрповстанських і диверсійних дій.

Сили «Аль-Кудс» є зовнішньополітичним інструментом КВІР, який виконує завдання, пов'язані з операціями за межами Ірану. Вони відповідають за підтримку проксі-сил у країнах Близького Сходу, постачання озброєння, координацію бойових дій, військове навчання та організацію контактів між різними шіїтськими угрупованнями. Їх діяльність охоплює Ліван, Сирію, Ірак, Ємен, Афганістан та інші регіони. «Аль-Кудс» поєднує риси розвідки, дипломатії, психологічної війни та військової логістики. Її колишній командувач Касем Сулеймані відігравав ключову роль у формуванні стратегії Ірану на Близькому Сході, перетворивши підрозділ на один із найвпливовіших інструментів зовнішньої політики Тегерана [19].

Мобілізаційна організація «Басідж» (Повна назва – «Басідж-е Мостафавізін») була створена за наказом аятоли Хомейні як народне ополчення, орієнтоване на ідеологічну мобілізацію суспільства. Вона охоплює мільйони громадян, здатних до швидкого включення у військову чи парамілітарну діяльність у разі внутрішніх заворушень або зовнішньої загрози. Басідж діє в навчальних закладах, на підприємствах, у державних установах і навіть у релігійних організаціях. Окрім бойових функцій, її завдання включають патрулювання, спостереження за настроями населення, боротьбу з антидержавною діяльністю, участь у культурно-пропагандистських заходах. Під час протестів або нестабільності саме бригади «Басідж» виступають першим ешелonom придушення заворушень, виконуючи функції стримування і тиску на опозиційні сили. Її присутність у всіх сферах суспільного життя робить організацію надзвичайно ефективною з точки зору тотального контролю.

Управління збройними силами Ірану централізоване та підпорядковується духовно-політичному лідерству, на чолі з Вищим керівником (Рахбаром). Цей інститут, створений відповідно до конституції Ірану, має виключне право на стратегічне керівництво воєнною сферою, ухвалення рішень щодо мобілізації, призначення вищого військового командування, а також визначення зовнішньополітичної лінії в контексті

безпеки. Рахбар має надзвичайно високу легітимність і сприймається як головний гарант ісламського ладу. Його роль полягає не лише у координації дій силових структур, а й у забезпеченні ідеологічної єдності військово-політичного блоку.

Важливим органом стратегічного планування є Рада національної безпеки Ірану, до складу якої входять представники уряду, збройних сил, КВІР, спецслужб, МЗС та інших ключових структур. Рада здійснює координацію між цивільним і військовим керівництвом, займається розробкою оборонної доктрини, реагуванням на надзвичайні ситуації, а також веде перемовини на міжнародному рівні з питань безпеки. Прийняття рішень у Раді базується на принципі консенсусу, однак останнє слово завжди залишається за Вищим керівником. Така модель управління дозволяє досягати політичної узгодженості в критичних ситуаціях та підтримувати чітку вертикаль командування.

Специфіка організації збройних сил Ірану полягає у складній взаємодії між регулярною армією, КВІР, «Басідж» та цивільним керівництвом. Попри конкуренцію між Артеш і КВІР, обидві структури мають визначені сфери відповідальності та функціонування, що дозволяє уникати прямого конфлікту інтересів. КВІР володіє значною автономією, однак у кризових ситуаціях взаємодіє з іншими компонентами збройних сил через спільні командні штаби та механізми координації. Така система забезпечує багаторівневе реагування на загрози: від класичних воєнних дій – до придушення протестів чи участі в зовнішніх операціях [17].

Цивільне керівництво представлено переважно урядом і парламентом, однак їх вплив на воєнну сферу є обмеженим, оскільки ключові повноваження зосереджено в руках духовного керівництва. Міністерство оборони виконує роль адміністративного органу, що відповідає за матеріально-технічне забезпечення, міжнародну співпрацю, науково-технічний розвиток у сфері оборони. Цивільно-військовий баланс в Ірані істотно відрізняється від

західних стандартів, адже домінуючим є духовно-ідеологічний фактор, що регламентує діяльність усіх безпекових структур.

Таким чином, організаційна модель збройних сил Ірану відзначається високим ступенем централізації, ідеологізації та гнучкості. Подвійна структура армії дозволяє одночасно реалізовувати як класичні оборонні завдання, так і нестандартні місії за межами країни. Наявність спеціальних підрозділів, таких як «Аль-Кудс» і «Басідж», створює багатофункціональне середовище для ведення гібридних операцій, мобілізації населення і забезпечення контролю над внутрішньою ситуацією. Центральна роль Вищого керівника гарантує вертикальну дисципліну, але також звужує простір для альтернативних поглядів у воєнній сфері. Водночас така модель дозволяє Ірану швидко адаптуватися до змін у міжнародному середовищі, формувати інноваційні підходи до захисту національних інтересів і підтримувати внутрішню стабільність навіть за умов зовнішнього тиску.

3.2. Роль військових формувань в зовнішній політиці Ірану

Військові формування Ісламської Республіки Іран відіграють важливу роль не лише у забезпеченні внутрішньої безпеки та оборони держави, а й у реалізації зовнішньополітичних амбіцій країни [23].

Військовий потенціал Ісламської Республіки Іран є не лише складовою її національної оборони, але й потужним інструментом геополітичного впливу, що дозволяє державі формувати зовнішню політику, просувати стратегічні інтереси та змінювати баланс сил у регіоні. В умовах економічного тиску, санкцій та міжнародної ізоляції Іран розглядає свою військову силу як головний ресурс компенсації обмежень у інших сферах державної діяльності. Можливість реалізовувати зовнішню політику шляхом демонстрації боездатності, залучення проксі-структур та участі в конфліктах за межами національної території стала визначальним вектором дій іранського керівництва.

Після Ісламської революції 1979 року воєнна складова поступово інтегрувалася в усі рівні зовнішньополітичного планування. Іран усвідомлює, що його регіональне оточення характеризується нестабільністю, конфліктністю і суперництвом між ключовими державами Близького Сходу. У цих умовах військова сила використовується не лише для оборони, але й для створення стратегічної глибини, тобто формування зони впливу, яка дозволяє стримувати потенційного агресора ще до того, як загроза наблизиться до державного кордону. Іранський військовий потенціал виконує функцію демонстрації суверенітету, протидії іноземному втручання, а також підтвердження незалежності від глобальних центрів сили. Водночас Іран активно використовує військову риторику у своїй дипломатичній діяльності, підкреслюючи готовність до рішучої відповіді на будь-яку зовнішню агресію. Це надає йому додаткову вагу в переговорах і знижує ймовірність прямої конфронтації з державами, які мають військову перевагу [18].

Одним із головних напрямків реалізації воєнної складової зовнішньої політики Ірану є стратегія стримування та демонстрації сили. Вона передбачає створення умов, за яких будь-яка спроба тиску чи агресії проти Ірану буде коштовною і не вигідною для потенційного противника. Для цього держава активно розвиває ракетний арсенал, здатний уразити цілі на території Ізраїлю, Саудівської Аравії, ОАЕ та американських військових баз у регіоні. Ракетні сили Ірану, які перебувають під контролем КВІР, є головним засобом стримування у випадку можливої ескалації з боку США чи Ізраїлю. Демонстрація ракетних випробувань, широке висвітлення військових навчань, а також акцент на самодостатність у виробництві зброї слугують сигналом рішучості та готовності до протидії агресії.

Крім того, Іран активно розвиває флотські можливості, особливо у стратегічно важливій Ормузькій протоці. Військово-морські сили, зокрема морське крило КВІР, регулярно проводять навчання з симуляцією нападів на американські авіаносці, демонструючи здатність блокувати ключові шляхи

транспортування нафти. Така риторика посилює вплив Тегерана в глобальних енергетичних дебатах та створює важіль тиску на світові ринки.

У рамках стратегії стримування Іран також демонструє свою спроможність до кібервійни, інформаційних операцій та ведення бойових дій у нестандартних форматах. Його можливості у сфері кібератак, зокрема проти інфраструктурних об'єктів США, Ізраїлю чи країн Перської затоки, стали важливою частиною воєнної доктрини, яка виходить за межі традиційних бойових дій. Усі ці інструменти формують комплексну систему оборонної політики, спрямованої на формування потужного бар'єра для будь-якої зовнішньої спроби змінити політичний режим або обмежити регіональний вплив Тегерана.

Одним з найважливіших елементів зовнішньої воєнної політики Ірану є діяльність Корпусу вартових Ісламської революції (КВІР), а особливо його елітного підрозділу – сил «Аль-Кудс». Саме через цю структуру Іран реалізує більшість своїх зовнішніх військових операцій, спрямованих на підтримку союзників, проксі-сил та партнерських урядів у нестабільних країнах. «Аль-Кудс» діє за межами Ірану, маючи завдання із забезпечення військової присутності, навчання союзних формувань, постачання озброєння, координації дій із місцевими партнерами. Цей підрозділ є водночас воєнним, розвідувальним і політичним інструментом, що дозволяє здійснювати складні багаторівневі операції, які поєднують бойові дії, інформаційний вплив і дипломатичний тиск [26].

У Сирії сили «Аль-Кудс» відіграли ключову роль у підтримці режиму Башара Асада під час громадянської війни, забезпечуючи іранську присутність на місцях, а також координуючи дії з російськими військовими. У Лівані КВІР виступає головним куратором військово-політичного руху «Хезболла», який виконує функції не лише захисту шіїтської громади, а й протидії ізраїльському впливу в регіоні. Ірак також став важливим театром іранської зовнішньої військової активності після повалення режиму Саддама Хусейна. Через підтримку шіїтських угруповань, зокрема «Сил народної мобілізації»,

Іран забезпечує собі стратегічний тил, зону впливу на урядові рішення та контроль над прикордонними територіями.

Не менш важливою є діяльність Ірану в Ємені, де через підтримку руху хуситів Тегеран втручається у конфлікт із Саудівською Аравією, посилюючи тиск на свого головного регіонального опонента. У всіх зазначених випадках КВІР виконує функції координатора, посередника і постачальника, не втручаючись безпосередньо великими силами, але забезпечуючи ефективність зовнішньої стратегії за допомогою обмежених ресурсів і точкових втручань. Саме така модель дає змогу Ірану підтримувати високий рівень присутності в гарячих точках регіону, водночас мінімізуючи витрати та ризики прямої ескалації з іншими державами.

Підтримка проксі-угруповань є одним із найбільш ефективних інструментів реалізації зовнішньої політики Ісламської Республіки Іран. Участь у конфліктах через союзні воєнізовані формування дозволяє державі зберігати стратегічну ініціативу, мінімізуючи прямі військові витрати та втрати. Такий підхід формує унікальну модель «непрямої присутності», яка дає змогу Ірану втручатися у внутрішні справи інших країн без відкритого військового протистояння та прямої відповідальності на міжнародному рівні. Ця модель довела свою ефективність у низці конфліктів Близького Сходу.

Найбільш відомими проксі-угрупованнями, що підтримуються Іраном, є «Хезболла» в Лівані, шіїтські загони в Іраку, хусити в Ємені, а також окремі формування в Сирії, Афганістані, Бахреїні та секторі Газа. Через них Іран реалізує тактику багаторівневої гібридної війни, яка включає збройне протистояння, політичну інтеграцію, пропаганду, інформаційні кампанії та мобілізацію населення. Завдяки цьому Тегеран формує зону впливу, в якій встановлюється ідеологічна та воєнна лояльність до іранської моделі ісламського управління [29].

Проксі-структури не лише захищають інтереси Ірану у регіоні, а й слугують каналами передачі ідеології, військових технологій і тактичного досвіду. Їхнє функціонування дозволяє Ірану зберігати політичну стабільність,

навіть коли країна сама не може дозволити собі масштабну участь у війнах. Успіх такої політики пояснюється високим рівнем централізації в управлінні, наявністю сталих каналів логістики, та ідеологічною спорідненістю між шиїтськими спільнотами регіону. Це дозволяє будувати довготривалі зв'язки, які виходять за межі ситуативних альянсів.

Водночас Іран активно розвиває військово-дипломатичне співробітництво з державами-союзниками, що також слугує важливим напрямом зовнішньої політики. Одним із ключових партнерів є Росія, з якою Іран має стратегічне співробітництво в Сирії, а також тісні зв'язки у сфері озброєння, розвідки та координації дій в умовах санкційного тиску. Москва й Тегеран об'єднують зусилля в обхід західних санкцій, організовують спільні військові навчання, розширюють взаємний обмін технологіями, зокрема в галузі безпілотної авіації, протиповітряної оборони та кібертехнологій.

Важливим стратегічним партнером є Китай. Укладення між Іраном і Китаєм довгострокової угоди на 25 років дало поштовх до посилення співпраці в безпековій сфері. Пекін зацікавлений у стабільному транспортному маршруті для своїх енергетичних поставок і розглядає Іран як ключовий елемент у реалізації проєкту «Один пояс – один шлях». В обмін на інвестиції, технології та політичну підтримку Іран готовий забезпечити доступ до свого ринку й логістичної інфраструктури, включно з військово-морськими об'єктами в Перській затоці [25].

Також Іран налагоджує співпрацю з країнами Латинської Америки, зокрема з Венесуелою та Болівією, де розширює дипломатичні, економічні та військові контакти. Це дає можливість виходити за межі регіонального формату й формувати антизахідний альянс на глобальному рівні. Усе це свідчить про те, що Іран активно використовує зовнішньополітичні можливості для формування військово-дипломатичних альянсів, що дозволяють йому стримувати ізоляцію, отримувати підтримку у міжнародних організаціях і зберігати стратегічну автономність.

На регіональному рівні військові структури Ірану справляють значний вплив на формування політичного порядку. Завдяки наявності проксі-угруповань і союзних еліт у країнах-сусідах Іран має можливість впливати на ухвалення рішень, просувати вигідну політику, координувати боротьбу з антишиїтськими рухами, а також формувати сприятливе середовище для реалізації економічних ініціатив. Через військову присутність, участь у конфліктах і розбудову оборонних систем у дружніх державах Тегеран фактично створює альтернативну архітектуру регіональної безпеки.

Такі дії зміцнюють авторитет Ірану серед прихильників шіїтського ісламу, а також серед урядів, які протистоять західному домінуванню. Водночас посилення воєнної присутності призводить до зростання напруженості у відносинах з опонентами – Саудівською Аравією, Ізраїлем, Об'єднаними Арабськими Еміратами та Туреччиною. Проте саме завдяки цьому конфліктному, але активному підходу Іран зміг утвердитися як один з найвпливовіших акторів у Близькому Сході, здатний змінювати хід подій у регіоні на власну користь [32].

Таким чином, зовнішня політика Ірану є глибоко мілітаризованою, що відображається як у використанні збройних сил для досягнення геополітичних цілей, так і в систематичній підтримці проксі-сил, розвитку стратегічних альянсів і військової дипломатії. Воєнні структури відіграють провідну роль у формуванні і реалізації зовнішньополітичної стратегії держави, забезпечуючи її вплив у регіоні та дозволяючи зберігати стратегічну автономію в умовах глобального протистояння. Іранська модель доводить ефективність поєднання традиційної сили з нетрадиційними інструментами – ідеологією, інформаційною мобілізацією та мережевою взаємодією. Мілітаризація зовнішньої політики стала не лише реакцією на зовнішні загрози, а й свідомою політикою, яка забезпечує Тегерану гнучкість, адаптивність і здатність впливати на хід регіональних і міжнародних процесів.

3.3. Технічне оснащення та військова підготовка Ірану

Технічне оснащення та рівень військової підготовки є визначальними чинниками ефективності збройних сил будь-якої держави, особливо в умовах постійного зовнішнього тиску та загроз з боку геополітичних опонентів.

Оборонно-промисловий комплекс Ісламської Республіки Іран є однією з найважливіших складових національної безпеки, що активно розвивається в умовах тривалих міжнародних санкцій та зовнішньої ізоляції. Починаючи з 1980-х років, після початку війни з Іраком та запровадження жорстких обмежень на імпорт зброї, Іран був змушений зробити ставку на розвиток власного військово-промислового потенціалу. Це сприяло формуванню замкнутого циклу виробництва багатьох видів озброєння, техніки та військових систем, здатного задовольнити базові потреби збройних сил без зовнішньої підтримки. Іранський оборонно-промисловий сектор об'єднує низку підприємств, науково-дослідних центрів та інженерних структур, які діють під координацією Міністерства оборони та Корпусу вартових Ісламської революції. Основні зусилля зосереджені на виробництві легкої та середньої бронетехніки, стрілецької зброї, артилерійських систем, протитанкових і протиповітряних засобів, а також тактичних і стратегічних ракетних комплексів [43].

Розвиток національних технологій у сфері озброєння в Ірані має важливе значення з огляду на практично повну відсутність можливості закуповувати сучасне західне військово-обладнання. Тому країна активно інвестує в створення власних інженерно-конструкторських бюро, військових лабораторій і виробничих ліній, орієнтованих на копіювання, адаптацію та модернізацію наявних зразків. Часто це здійснюється шляхом реконструкції старої американської або радянської техніки, що залишилася ще з часів правління шаха. Паралельно Іран розвиває власні технологічні школи, які спеціалізуються на електроніці, аеродинаміці, матеріалознавстві та програмному забезпеченні. Велика увага приділяється розвитку закритих

оборонних інкубаторів, де цивільні технології поступово адаптуються під військові потреби. Такий підхід дозволяє створювати продукти подвійного призначення, що підвищує ефективність витрат і забезпечує гнучкість у процесі розробки.

Незважаючи на обмежені ресурси та постійний тиск з боку світової спільноти, Ірану вдалося налагодити виробництво широкого спектру озброєнь, що дозволяє йому підтримувати збройні сили на відносно високому рівні технічної спроможності. Основні види військової техніки включають бронетанкові засоби, такі як танки власної розробки «Зульфікар» і модифіковані Т-72, бойові машини піхоти, бронетранспортери, самохідні артилерійські установки та реактивні системи залпового вогню. Хоча ця техніка поступається за сучасністю американським чи європейським аналогам, вона забезпечує достатню вогневу міць і маневреність для ведення оборонних операцій, а також дій у складному рельєфі та урбанізованих районах.

Повітряні сили Ірану оснащені переважно модернізованими моделями, отриманими ще до Ісламської революції. Серед них – американські F-4, F-5, F-14, а також радянські МіГ-29 та Су-24. Через проблеми з постачанням запчастин, Іран організував власні ремонтно-виробничі потужності для підтримки боєготовності цих літаків, а також розробив декілька моделей легких штурмовиків та безпілотних літальних апаратів. Іран також розвиває власну систему ППО, серед зразків якої варто виділити комплекси «Бавар-373» (аналог російського С-300), системи середньої дальності «Табас» і мобільні ракетні установки «Мерсад» [37].

Окрему і надзвичайно важливу роль у технічному оснащенні Збройних сил Ірану відіграє його ракетна програма, яка стала центральним елементом стратегії стримування. Ця програма активно розвивається з 1990-х років і включає в себе як тактичні, так і стратегічні компоненти. Іран володіє широким арсеналом балістичних ракет середньої дальності, таких як «Шахаб-3», «Гіляф» і «Седжіль», які здатні уражати цілі на відстані понад 2 000 км. Ці

ракети можуть бути оснащені як звичайними, так і потенційно неконвенційними боеголовками, що робить їх серйозним інструментом стримування для Ізраїлю, Саудівської Аравії та американських військових баз у регіоні.

Поряд із балістичними ракетами Іран розвиває програми з виробництва крилатих ракет, зокрема морського та повітряного базування. Важливою характеристикою цих систем є їхня мобільність, прихованість запуску і здатність проникати через системи ППО противника. Іран також інвестує у вдосконалення точності ракет, систем наведення та можливостей залпового запуску. Значна частина виробництва здійснюється на закритих військових заводах, а розробки проводяться під егідою Міністерства оборони і КВІР.

Ракетна програма Ірану є предметом міжнародних дискусій і побоювань, адже її успішний розвиток потенційно створює умови для перенесення конфлікту на територію супротивника, навіть без використання традиційних збройних сил. Завдяки цій програмі Іран демонструє свою стратегічну незалежність і здатність до стримування будь-яких зовнішніх атак. Програма також має символічне значення, адже кожен її етап підкреслює самостійність Ірану в умовах міжнародного тиску та відмову від поступок у сфері національного суверенітету [35].

Однією з найдинамічніших галузей оборонної промисловості Ірану є виробництво безпілотних літальних апаратів, яке останніми роками стало провідним напрямом у стратегії технічного переоснащення збройних сил. Іранські БПЛА використовуються як для розвідки, спостереження та наведення, так і для нанесення ударів по ворожих цілях. Їх ефективність підтверджена численними прикладами бойового застосування у збройних конфліктах на території Сирії, Іраку, Ємену та під час операцій проксі-груповань. Серед найбільш відомих моделей – «Шахед-129», «Мохаджер-6», «Фотілах» та «Арш», які здатні діяти на середніх і великих дистанціях, несучи високоточні боеприпаси та виконуючи завдання з великої висоти або на малих висотах у зоні ППО супротивника.

Іран також розробляє ударні дрони-камікадзе, які є дешевими, мобільними та складними для перехоплення. Такі апарати, як «Шахед-136», широко використовуються в бойових діях на Близькому Сході, а останнім часом – і в зоні конфліктів поза межами регіону. Виробництво безпілотників поєднує досягнення в аеродинаміці, електроніці, штучному інтелекті та оптико-навігаційних системах, що дозволяє Ірану не лише задовольняти внутрішні потреби, а й виходити на міжнародні ринки озброєння, зокрема через постачання дронів союзним або нейтральним країнам.

Крім безпілотників, Іран працює над створенням новітніх систем озброєння, включаючи гіперзвукові ракети, лазерну зброю, електромагнітні засоби, засоби радіоелектронної боротьби, кіберозброєння та автономні бойові платформи. Особлива увага приділяється розробці інтегрованих систем зв'язку, систем управління бойовими діями, а також мобільних радарних установок. Таким чином, оборонна промисловість Ірану поступово переходить від фази адаптації до фази інновацій, формуючи нову парадигму воєнного мислення, орієнтовану на технологічну автономію.

Паралельно з розвитком технічної бази Іран приділяє велику увагу системі військової освіти та підготовки особового складу. Армійські та корпусні навчальні заклади готують кадри за різними спеціальностями, включаючи офіцерів, технічний персонал, операторів систем зв'язку, розвідників, артилеристів, авіаторів, флотських офіцерів та фахівців з безпілотної техніки. До головних навчальних центрів належать Військова академія Збройних сил, Академія КВІР, Університет оборонних технологій та численні технічні коледжі. Програми освіти поєднують військову дисципліну з інженерною та інформаційною підготовкою, приділяючи значну увагу вивченню сучасних конфліктів, психології ведення війни, стратегічному аналізу та іноземним мовам.

Особливість підготовки кадрів полягає у глибокій ідеологічній складовій. Військовослужбовці з перших етапів навчання проходять інтенсивні курси релігійно-політичної орієнтації, де наголошується на вірності

ісламській революції, Рахбару, а також на ролі військової служби як священного обов'язку. Це створює специфічну корпоративну культуру, в якій військова лояльність підкріплена релігійною мотивацією, що в умовах криз або бойових дій сприяє високому моральному духу та згуртованості.

Крім базової військової освіти, Іран регулярно організовує навчально-тренувальні заходи для підвищення бойової готовності особового складу. Ці заходи включають тактичні навчання, симуляційні тренування, командно-штабні вправи, а також польові збори за участі всіх родів військ. Відомі масштабні щорічні навчання, як-от «Великий пророк», «Зульфікар», «Повітряний кулак» або «Оборонна перемога», під час яких відпрацьовуються сценарії оборони узбережжя, контрударів по агресору, боротьби з повітряними загрозами, та застосування безпілотних і ракетних систем.

Також важливою складовою бойової готовності є спільні навчання з іноземними партнерами, особливо з Росією та Китаєм. Такі тренування підвищують рівень взаємодії в складних умовах, дозволяють обмінюватися досвідом і тестувати новітні зразки техніки. Іран також регулярно демонструє здатність до швидкої мобілізації резервістів, які проходять короткострокову підготовку в рамках організації «Басідж» та можуть бути задіяні в разі військової загрози.

Загалом система навчань ґрунтується на принципах гнучкості, пристосування до нових типів загроз і широкого залучення всіх структур до тренувального процесу. Особовий склад збройних сил постійно адаптується до сучасних умов війни, зокрема до асиметричних і гібридних конфліктів, кіберзагроз і безконтактних методів ведення бойових дій.

Можна зробити висновок, що Ісламська Республіка Іран має стійку, багаторівневу модель технічного переозброєння та військової підготовки, яка відповідає її стратегічним цілям. Незважаючи на численні обмеження, країна змогла розвинути потужну ракетну програму, сучасні системи ППО, ефективні дрони, а також зберегти бойову спроможність класичних видів техніки. Її оборонна промисловість спирається на власні ресурси, інженерний

потенціал і адаптивну логіку виробництва. Підготовка кадрів поєднує сучасні технології з ідеологічною мотивацією, що дозволяє зберігати високий рівень згуртованості та дисципліни. Іранська модель технічної боєздатності є унікальним прикладом самоорганізації оборонної системи в умовах ізоляції, що робить її стійкою до зовнішніх шоків і здатною до стратегічного розвитку навіть у складному міжнародному середовищі.

3.4. Проксі-війська як інструмент воєнної політики Ірану

В умовах обмежених ресурсів, міжнародних санкцій та постійного геополітичного протистояння Ісламська Республіка Іран виробила нестандартний підхід до реалізації своєї воєнної політики, зробивши акцент на використанні проксі-військ.

Поняття проксі-війни набуло особливого значення в умовах сучасних збройних конфліктів, де держави дедалі частіше уникають прямого зіткнення, натомість використовуючи союзні або контрольовані воєнізовані формування для досягнення власних стратегічних цілей. Проксі-війна передбачає ведення збройної боротьби через посередників – неурядові сили, повстанські угруповання, політичні фракції або етноконфесійні формування, які формально діють автономно, але отримують фінансову, військову та політичну підтримку від держави-спонсора. У контексті Ісламської Республіки Іран проксі-стратегія стала одним із головних інструментів реалізації зовнішньої політики та забезпечення воєнної присутності за межами національної території.

Іранська воєнна доктрина після Ісламської революції 1979 року ґрунтується не лише на обороні державного суверенітету, але й на принципі «експорту революції», який передбачає підтримку рухів, близьких за ідеологією, і створення умов для поширення шіїтської моделі ісламського управління. Проксі-війна в цьому контексті є водночас військовим, ідеологічним та геополітичним механізмом впливу. Застосування проксі-

угруповань дозволяє Ірану діяти асиметрично – наносити удари по супротивнику через третіх осіб, уникаючи прямої конфронтації, при цьому зберігаючи стратегічну ініціативу.

У практичному вимірі проксі-стратегія забезпечує Ірану гнучкість, мобільність і високу стійкість до зовнішнього тиску. За її допомогою держава може підтримувати вплив у регіонах, де інакше її військова присутність була б неможливою або надто ризикованою. Водночас така модель дозволяє підтримувати союзні угруповання в умовах слабких або зруйнованих держав, де центральна влада не контролює всю територію – саме там проксі-сили стають не лише воєнними, а й політичними гравцями, здатними впливати на прийняття рішень, змінювати розстановку сил, координувати дії з Тегераном.

Використання проксі-угруповань у зовнішній політиці Ірану зумовлене низкою стратегічних, політичних, економічних і безпекових факторів. По-перше, багаторічна міжнародна ізоляція і наявність економічних санкцій значно обмежили можливості Ірану діяти як традиційна військова держава. У цих умовах проксі-війська стали бюджетно ефективною альтернативою масштабним воєнним кампаніям. По-друге, застосування посередників дозволяє зменшити політичні ризики, зокрема уникати прямих звинувачень у військовій агресії, створюючи «зону заперечення», де участь Ірану є формально непрямою.

По-третє, через проксі-мережі Іран посилює свої позиції у регіоні, де відбувається конфлікт між сунітськими та шиїтськими центрами сили, зокрема з боку Саудівської Аравії, Туреччини та інших країн Перської затоки. Контроль або вплив над шиїтськими громадами дозволяє Ірану формувати ідеологічно споріднене середовище, через яке він проєктує свою модель управління, ідеї «ісламського опору» та антизахідну риторику. По-четверте, проксі-стратегія є засобом утримання супротивників у постійній напрузі, створюючи так званий «шиїтський півмісяць» – зону впливу, що охоплює Ірак, Сирію, Ліван і Ємен.

До найвідоміших іранських проксі-структур належить «Хезболла» в Лівані – багатофункціональна організація, що поєднує функції політичної партії, збройного угруповання та соціального руху. Її створення в 1980-х роках стало відповіддю на ізраїльське вторгнення в Ліван, а також частиною іранської стратегії «експорту революції». «Хезболла» отримує від Ірану фінансування, озброєння, розвіддані, а її бойовики проходять підготовку на базах КВІР. Участь у збройному конфлікті в Сирії, напади на Ізраїль, а також контроль над політичними процесами в Лівані роблять «Хезболлу» найефективнішим проксі-інструментом Ірану. Ще одним важливим прикладом є рух хуситів у Ємені – шіїтське повстанське угруповання, що веде боротьбу проти центральної влади, підтримуваної Саудівською Аравією. Іран підтримує хуситів матеріально і технічно, надаючи їм ракети, дрони, навчання та політичну підтримку на міжнародному рівні. Завдяки цьому конфлікт у Ємені перетворився на поле непрямого зіткнення між Тегераном і Ер-Ріядом, у якому Іран значно посилив свій вплив у південному регіоні Аравійського півострова та створив ще одну точку тиску на своїх регіональних опонентів.

У Сирії Іран діє через численні проксі-групи, зокрема афганський підрозділ «Фатемійюн», пакистанський «Зейнабійюн», а також іракські та ліванські добровольчі загони. Вони воювали на боці уряду Башара Асада, зберігаючи контроль над важливими ділянками території, інфраструктурою та прикордонними зонами. Присутність цих формувань дає змогу Ірану впливати на сирійську політику, забезпечувати логістику до Лівану та тримати під контролем своїх супротивників – зокрема Ізраїль, що регулярно завдає авіаударів по іранських цілях у Сирії.

В Іраку Іран підтримує низку шіїтських воєнізованих угруповань, що входять до складу Сил народної мобілізації (Hashd al-Shaabi). Ці сили не лише брали участь у боротьбі з ІДІЛ, але й стали потужною політичною і військовою силою, яка відіграє ключову роль у внутрішньополітичному житті країни. Через них Іран утримує стратегічну глибину на західному напрямку, забезпечує тиллові бази та вплив на офіційну владу в Багдаді.

Підтримка проксі-угруповань Іраном реалізується через багатокомпонентну систему, яка включає фінансування, постачання озброєння, військову підготовку, інформаційну підтримку та постійне стратегічне координування дій на полі бою і в політичному просторі. Одним із головних інструментів фінансування є спеціалізовані фонди, пов'язані з Корпусом вартових Ісламської революції, через які здійснюються грошові перекази для підтримки діяльності союзних угруповань. За оцінками західних аналітиків, «Хезболла» щорічно отримує від Ірану сотні мільйонів доларів, що дає змогу організації не лише вести бойові дії, але й підтримувати власну соціальну інфраструктуру в Лівані.

Поряд із фінансуванням, особливу роль відіграє озброєння. Іран постачає проксі-силам легке стрілецьке озброєння, переносні ракетні комплекси, артилерійські установки, протитанкові системи, а також сучасні дрони та ракети малого і середнього радіуса дії. У багатьох випадках зброя постачається в розібраному вигляді для уникнення перехоплення, або виготовляється за місцем з іранських компонентів. У Ємені, наприклад, хусити отримують іранські ракети та безпілотники, які адаптовано для місцевого виробництва. Такі дії дозволяють Ірану мінімізувати витрати й водночас забезпечити ефективність озброєння, яке важко ідентифікувати як офіційне постачання з боку держави.

Третім елементом підтримки є військова підготовка. Іранські інструктори, переважно представники сил «Аль-Кудс», здійснюють підготовку бійців проксі-угруповань як на території Ірану, так і безпосередньо в регіонах конфліктів. Програми підготовки включають як бойову тактику, інженерну справу, медичну допомогу, так і роботу з розвідданими, ведення психологічних операцій і навіть медіаактивність. Це дозволяє формувати не лише бойові підрозділи, а й структуровані політичні сили з власною ідеологією та стратегією дій.

Останній ключовий елемент – координація. Іран відіграє роль центру, який об'єднує дії різних угруповань у єдину мережу. Завдяки єдиному

командуванню з боку КВІР, особливо підрозділу «Аль-Кудс», проксі-сили можуть узгоджувати свої дії, уникати дублювання зусиль і ефективно реагувати на загрози. Така централізація дозволяє Ірану створити гнучку, але водночас дисципліновану регіональну структуру впливу, що охоплює Близький Схід від Лівану до Ємену.

Військово-політичні цілі використання проксі-структур Іраном пов'язані з прагненням зміцнити свій регіональний статус, знизити рівень загроз на власних кордонах, обмежити можливості супротивників та поширити шийтську політичну ідентичність. Однією з головних цілей є створення буферної зони навколо Ірану, яка має функцію стримування й попередження вторгнення з боку ворожих сил. Наприклад, присутність проксі-груп у Іраку та Сирії дозволяє Ірану дистанціювати бойові дії від власної території та перетворити ці країни на перехідні зони для логістики та розвідки. Ще однією стратегічною метою є підтримка урядів або політичних рухів, які поділяють антисіоністську, антизахідну та ісламістську риторику. Це формує середовище дружніх режимів або організацій, які створюють симетричний фронт опору домінуванню США та Ізраїлю. Зміцнення таких зв'язків через проксі-мережі перетворює Іран на ідеологічний та військовий центр шийтського світу, посилюючи його роль у конфесійній політиці регіону.

Незважаючи на високий рівень ефективності, проксі-стратегія Ірану має і свої ризики. По-перше, вона піддається міжнародній критиці, зокрема звинуваченням у втручанні у внутрішні справи інших держав, підтримці тероризму та дестабілізації регіону. Це загострює відносини з ООН, США, ЄС та країнами-сусідами, підвищуючи ймовірність нових санкцій або ізоляції. По-друге, проксі-сили не завжди повністю підконтрольні, особливо в умовах політичної трансформації країн їхнього базування. Їхні дії можуть суперечити інтересам Ірану, викликаючи непередбачувані наслідки.

По-третє, утримання широкої мережі проксі-військ потребує значних ресурсів – фінансових, логістичних, людських. У разі внутрішніх економічних труднощів Іран може зіткнутися з проблемою нестабільності власного тилу.

Нарешті, надмірна залежність від проксі-формувань може ослабити класичні компоненти національної армії, що в перспективі загрожує зниженням обороноздатності у разі повномасштабної війни.

У підсумку, проксі-війська стали важливою й водночас неоднозначною складовою іранської воєнної політики. Завдяки їм Іран зберігає вплив у ключових конфліктних зонах, реалізує ідеологічні та політичні цілі, формує мережу стратегічних союзників і створює альтернативну архітектуру безпеки в регіоні. Проте цей підхід потребує постійного контролю, гнучкого управління й обережної дипломатії, адже кожен крок проксі-утрупувань у зоні бойових дій може мати значні міжнародні наслідки. Проксі-стратегія, незважаючи на свою неформальність, перетворилася на повноцінний компонент державної політики Ірану, який забезпечує йому мобільність, маневреність і здатність впливати на хід конфліктів без прямого втручання.

РОЗДІЛ 4. ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ПЕРЕД ІСЛАМСЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ ІРАН

4.1 Санкції та оборонна економіка Ірану

Міжнародні санкції відіграють ключову роль у формуванні воєнної політики Ісламської Республіки Іран. З початку 2000-х років, особливо після виявлення масштабів ядерної програми Ірану, країна опинилась під тривалим режимом економічної ізоляції. Санкції охоплюють постачання зброї, оборонних технологій, а також ключові сектори економіки: нафтовий експорт, банківську систему, імпорт високотехнологічного обладнання.

Відповіддю Ірану стало створення автономної оборонної промисловості, розвиток власного ВПК, зокрема у сфері ракетобудування, дронів, протиповітряної оборони. За оцінками SIPRI, Іран витрачає близько 15–18 млрд доларів щороку на оборону (станом на 2023 р.), що складає приблизно 3% ВВП. Значна частина бюджету скеровується на Корпус вартових ісламської революції (КВІР), який окрім військових функцій має економічний контроль над стратегічними підприємствами.

Економічні обмеження з боку США, ЄС та Ради Безпеки ООН змусили Іран інвестувати у науково-технічну базу. Наразі країна є одним із лідерів регіону за кількістю університетських програм у сфері інженерії та оборонних технологій. Іранські інженери досягли значних успіхів у виробництві балістичних ракет, таких як «Шахаб», а також безпілотних апаратів, які застосовуються не лише у конфліктах у Сирії та Ємені, але й експортуються до союзників (наприклад, до Росії та Хезболли).

Особливу роль відіграє оборонна економіка – симбіоз державного контролю, напіввійськових структур (як КВІР) та тіньових механізмів фінансування. Багато підприємств офіційно не підпорядковуються уряду, проте мають зв'язки з військовими структурами. Це ускладнює міжнародний контроль та забезпечує стійкість до санкцій. Наприклад, компанія Khatam al-

Anbia є водночас підрядником у проектах цивільної інфраструктури та постачальником послуг оборонного характеру.

З іншого боку, економічний тиск негативно впливає на рівень життя, викликає соціальне незадоволення, що Іран намагається компенсувати нарративами національної самодостатності, спротиву Заходу та інвестиціями у патріотичне виховання. Таким чином, оборонна економіка виконує і пропагандистську функцію, стаючи опорою легітимності режиму.

4.2 Роль інформаційної війни у воєнній політиці Ірану

Інформаційна війна є невід'ємною складовою сучасних воєнних стратегій, і Ісламська Республіка Іран активно використовує її для реалізації своїх геополітичних цілей, підтримки внутрішньої стабільності та протидії зовнішнім загрозам. У контексті воєнної політики Ірану інформаційна війна виступає як інструмент гібридного впливу, що дозволяє державі формувати громадську думку, впливати на міжнародний імідж, нейтралізувати пропаганду супротивників і посилювати ідеологічну основу своєї політики. Цей розділ аналізує основні аспекти інформаційної війни в рамках воєнної стратегії Ірану, її інструменти, цілі та вплив на регіональну і глобальну безпеку.

Сутність інформаційної війни в контексті іранської воєнної політики

Інформаційна війна, за визначенням сучасних дослідників, включає комплекс заходів, спрямованих на маніпуляцію інформаційним простором з метою досягнення політичних, економічних або військових цілей. Для Ірану, який перебуває під тиском міжнародних санкцій і геополітичної ізоляції, інформаційна війна стала важливим інструментом для компенсації обмеженого доступу до традиційних військових ресурсів і просування власних інтересів у регіоні та світі. Іранська стратегія інформаційної війни базується на трьох ключових напрямках: внутрішній пропаганді, зовнішньому інформаційному впливу та кіберопераціях [44].

Внутрішня пропаганда спрямована на зміцнення ідеологічної єдності населення, підтримку легітимності режиму та мобілізацію суспільства для протидії зовнішнім загрозам. Зовнішній інформаційний вплив має на меті формування сприятливого іміджу Ірану на міжнародній арені, підтримку союзників і протидію антиіранським наративам, які просувають США, Ізраїль і країни Перської затоки. Кібероперації, у свою чергу, є сучасним інструментом, який дозволяє Ірану впливати на інформаційні системи супротивників, проводити розвідку та здійснювати диверсії в цифровому просторі.

Іран використовує широкий спектр інструментів для ведення інформаційної війни, які включають державні медіа, соціальні мережі, кібератаки та підтримку проксі-угруповань у інформаційному просторі. Основними елементами цієї стратегії є:

1. Державні медіа та пропаганда. Іран активно використовує державні ЗМІ, такі як Press TV, IRIB (Islamic Republic of Iran Broadcasting) і Fars News Agency, для формування внутрішнього та зовнішнього інформаційного порядку денного. Ці медіа просувають наративи про самодостатність Ірану, його опір "глобальному імперіалізму" та підтримку шіїтських рухів у регіоні. Наприклад, Press TV регулярно висвітлює успіхи Корпусу вартових Ісламської революції (КВІР) у боротьбі з тероризмом або ракетних випробувань, підкреслюючи військову міць Ірану.[45]

2. Соціальні мережі та цифрові платформи. Іран активно використовує соціальні мережі, такі як Twitter, Telegram і Instagram, для поширення своєї пропаганди. Зокрема, КВІР координує мережу ботів і тролів, які просувають проіранські меседжі, атакують опонентів і формують позитивне сприйняття політики Тегерана. У 2018 році Twitter видалив тисячі акаунтів, пов'язаних з іранськими кампаніями дезінформації, спрямованими на вплив на громадську думку в США та Європі [46]. Ці кампанії часто зосереджувалися на дискредитації політики Ізраїлю, Саудівської Аравії та США, а також на підтримці проксі-угруповань, таких як "Хезболла" та хусити.

3. Кібероперації. Іран є одним із провідних гравців у сфері кібервійни, що дозволяє йому атакувати інформаційні системи противників, проводити шпигунство та здійснювати диверсії. За даними американських розвідувальних служб, іранські хакерські групи, такі як АРТ33 і АРТ39, атакували критичну інфраструктуру, зокрема енергетичні компанії та урядові установи в США, Саудівській Аравії та Південній Кореї [47]. Наприклад, у 2012 році іранські хакери здійснили атаку на Saudi Aramco, знищивши дані на десятках тисяч комп'ютерів, що спричинило значні економічні збитки [48]. Такі операції є частиною стратегії асиметричної війни, яка дозволяє Ірану компенсувати обмежені традиційні військові ресурси.

4. Підтримка проксі-угруповань у інформаційному просторі. Іран використовує свої проксі-сили, такі як "Хезболла" в Лівані, хусити в Ємені та шиїтські угруповання в Іраку, для поширення пропаганди в регіональному інформаційному просторі. Ці угруповання мають власні медіа-ресурси, які координуються з іранськими структурами для просування спільних ідеологічних і політичних цілей. Наприклад, телеканал "Аль-Манар", що належить "Хезболлі", регулярно транслює антиізраїльські та антиамериканські меседжі, які узгоджуються з іранською риторикою [49].

Цілі інформаційної війни Ірану

Інформаційна війна Ірану спрямована на досягнення кількох стратегічних цілей, які тісно пов'язані з його воєнною політикою:

1. Зміцнення внутрішньої стабільності. У контексті економічних труднощів, спричинених санкціями, Іран використовує пропаганду для мобілізації населення та підтримки режиму. Наративи про "ворожий Захід", "сіоністську загрозу" та необхідність захисту ісламської революції допомагають відволікати увагу від внутрішніх проблем і зміцнювати патріотизм. Наприклад, під час протестів 2019–2020 років іранські медіа активно звинувачували США та Ізраїль у фінансуванні заворушень, що допомогло уряду виправдати жорсткі репресії [50].

2. Формування регіонального впливу. Інформаційна війна дозволяє Ірану посилювати свою роль як лідера шіїтського світу. Через підтримку проксі-угруповань і поширення ідеології "експорту революції" Іран створює так званий "шіїтський півмісяць", що охоплює Ліван, Сирію, Ірак і Ємен. Ця стратегія спрямована на протидію впливу Саудівської Аравії та інших сунітських держав у регіоні[51].

3. Протидія західним наративам. Іран активно бореться з негативним іміджем, створеним західними ЗМІ, які часто зображують країну як спонсора тероризму. Через власні медіа та кібероперації Іран намагається дискредитувати своїх опонентів, звинувачуючи їх у подвійних стандартах і підтримці тероризму (наприклад, фінансуванні ІДІЛ). Це дозволяє Ірану позиціонувати себе як захисника пригноблених народів і борця з імперіалізмом [52].

4. Підтримка союзників і проксі-структур. Інформаційна війна є важливим інструментом для координації дій проксі-угруповань, таких як "Хезболла" та хусити. Іран використовує медіа для популяризації їхньої діяльності, залучення нових рекрутів і легітимізації їхньої боротьби в очах регіональної та міжнародної аудиторії [53].

Вплив інформаційної війни на воєнну політику Ірану

Інформаційна війна значно посилює ефективність воєнної політики Ірану, дозволяючи державі діяти асиметрично та компенсувати обмеження, спричинені санкціями. Вона є частиною гібридної стратегії, яка поєднує традиційні військові дії, проксі-війни та кібероперації. Завдяки інформаційній війні Іран може:

Посилювати стратегічне стримування. Демонстрація військових досягнень через медіа (наприклад, ракетні випробування або навчання КВІР) створює ефект психологічного тиску на супротивників, знижуючи ймовірність прямої агресії [54].

Формувати альянси. Інформаційна війна дозволяє Ірану зміцнювати зв'язки з союзниками, такими як Росія та Китай, через спільні інформаційні кампанії, спрямовані проти західного впливу [55].

Нейтралізувати внутрішні загрози. Пропаганда допомагає уряду підтримувати контроль над суспільством, особливо в умовах економічної кризи та протестів, зміцнюючи ідеологічну лояльність населення [56].

Виклики та ризики

Незважаючи на ефективність, інформаційна війна Ірану має певні ризики. По-перше, активне використання дезінформації та кібератак викликає міжнародну критику і може призводити до нових санкцій. По-друге, надмірна ідеологізація пропаганди може відчужувати частину населення, особливо молодь, яка має доступ до альтернативних джерел інформації через Інтернет. По-третє, кібероперації Ірану, хоча й ефективні, поступаються за технологічним рівнем можливостям США та Ізраїлю, що створює ризик контратаки в цифровому просторі [57].

4.3. Загострення відносин Ірану з Ізраїлем та США як чинник трансформації воєнної політики Ісламської Республіки Іран

Сучасне загострення відносин Ірану з Ізраїлем та США стало одним із ключових чинників зміни воєнної політики Ісламської Республіки Іран. Йдеться не про окремий дипломатичний конфлікт, а про тривалий процес, у якому безпекові рішення Тегерана дедалі більше залежать від прямого протистояння з Ізраїлем, американської військової присутності в регіоні, санкційного тиску та кризи довкола ядерної програми. Після 2023 р. напруга перейшла на новий рівень, оскільки Іран уперше почав завдавати прямих ударів по ізраїльських цілях, а Ізраїль посилив удари по іранських об'єктах, союзниках і військовій інфраструктурі. На думку Р. Пінфолда, К. Джонса і А. Ехтешамі, держави передусім прагнуть забезпечити власну безпеку, а їхня довгострокова стратегія визначає сприйняття союзників, суперників і загроз

[59, с. 290]. У випадку Ірану та Ізраїлю зазначена логіка особливо помітна. Обидві держави прагнуть регіонального лідерства, хоча мають різний політичний устрій, різні ресурси та різних зовнішніх партнерів. Ізраїль спирається на фактичний союз зі США, тоді як Іран, попри зближення з Росією та Китаєм, не має порівнянного гаранта безпеки [59, с. 290]. Через це Тегеран розглядає Вашингтон і Тель-Авів як головні джерела воєнного та політичного тиску.

Після Ісламської революції 1979 р. відносини Ірану зі США змінилися від союзницьких до ворожих. За шахського режиму Іран був одним із найважливіших партнерів США на Близькому Сході, однак після революції американський тиск став провідним чинником іранської безпекової політики [60, с. 306]. Після революції зовнішня та безпекова політика Ірану набула антизахідного спрямування, а США й Ізраїль постійно сприймалися як головні загрози [61, с. 3]. Американські військові бази довкола Ірану, присутність флоту в Перській затоці та підтримка Ізраїлю посилили в Тегерані відчуття стратегічного оточення. За таких умов Іран поступово перейшов до моделі стримування, побудованої на самозабезпеченні, асиметричних засобах і перенесенні конфлікту за власні кордони. Дослідник міжнародних відносин М. Каздал вважає, що іранська політика безпеки спрямована на захист держави та збереження революційного режиму, а її базою стала «стримувальна оборона» [60, с. 307]. У практичному плані вона спирається на три головні засоби:

- 1) балістичні ракети;
- 2) ядерну програму;
- 3) проксі-війну [60, с. 315-316].

Ракети й ядерна програма посилюють оборонне стримування, а проксі-сили дають можливість діяти за межами Ірану та тиснути на противників без прямого широкомасштабного зіткнення.

Окрему увагу слід звернути на «ракетний чинник». М. Каздал пояснює, що вирішальний поштовх до розвитку іранських балістичних ракет дала ірано-іракська війна. Іракські удари по іранських містах показали вразливість країни

та потребу у власному засобі відплати [60, с. 308]. Згодом ракетна програма стала відповіддю на ізраїльську військову перевагу, американські бази довкола Ірану та відсутність рівноцінних союзників. Для Тегерана ракети стали способом уразити противника на його території або по військових об'єктах США в регіоні. Через це ракетний потенціал став постійною частиною іранського стримування.

Центральним елементом стала доктрина «передової оборони». Після 2012 р. Іран почав додавати до своєї оборонної системи наступальний компонент, спираючись на гібридні методи війни, балістичні ракети, проксі-сили, безпілотники, морську партизанську тактику та кіберзасоби [61, с. 4]. Мета полягала в тому, щоб вести боротьбу з противниками поза територією Ірану й не допустити перенесення війни всередину країни. Вказана логіка стала відповіддю на досвід ірано-іракської війни, американського вторгнення до Іраку 2003 р. та постійної загрози ударів з боку Ізраїлю. Важливе місце в цій системі посіли недержавні збройні актори. Іран використовує союзні угруповання в Іраку, Сирії, Ємені та Лівані для формування захисного поясу за межами власних кордонів [60, с. 307]. Найбільш сталим партнером Тегерана стала «Хезболла». Через неї Іран отримав можливість наблизити воєнний тиск до кордонів Ізраїлю, тоді як Ізраїлю для прямого удару по Ірану потрібно долати значну відстань [60, с. 313]. Дана структура давала Тегерану засіб непрямой відповіді та зменшувала ризик негайної ізраїльської атаки по іранській території.

Разом із тим мережа союзних угруповань не була однорідною. Так, «вісь опору» не можна зводити лише до шіїтського простору, адже вона має ширший політичний характер і ґрунтується на спільному протистоянні Ізраїлю та американському впливу [59, с. 290]. До неї належать «Хезболла», хусити, іракські воєнізовані формування, ХАМАС та сирійський режим до його падіння. Отже, Іран будував не суто релігійний союз, а регіональну систему тиску на противників. Водночас події після 7 жовтня 2023 р. показали обмеженість іранської «передової оборони». Атака ХАМАС зруйнувала

попередню рівновагу та перетворила Ізраїль із держави, яка переважно зберігала статус-кво, на силу, орієнтовану на пряме протистояння з Іраном і його союзниками [59, с. 291]. Ізраїль почав послідовно бити по ХАМАС, «Хезболлі», іранських військових кадрах у Сирії та об'єктах, пов'язаних з КВІР. Для Ірану виникла складна дилема: уникати прямої війни й втратити авторитет серед союзників або відповідати відкрито й наражатися на ізраїльську та американську реакцію.

Квітневий і жовтневий удари Ірану по Ізраїлю 2024 р. стали переломним моментом. Прямі обміни ударами між Іраном та Ізраїлем створили нову практику двостороннього застосування сили, якої раніше сторони намагалися уникати [59, с. 293]. Замість того щоб віддалити війну від іранської території, Тегеран фактично зробив себе прямою ціллю для ізраїльських контрударів. Через це логіка «передової оборони» почала працювати у зворотному напрямі.

У цьому контексті важливим є розходження між іранською «стратегічною терплячістю» та ізраїльською практикою ескалації. Р. Пінфолд, К. Джонс і А. Ехтешамі вважають, що Іран намагається вести тривалі кампанії виснаження, оскільки не має переваги у відкритій війні з Ізраїлем [59, с. 292]. Ізраїль, навпаки, прагне коротких наступальних кампаній і перенесення бойових дій на територію противника. Після 2023 р. ця різниця стала небезпечною для Ірану, бо його стримана відповідь сприймалася Ізраїлем як слабкість і стимулювала подальші удари по союзниках Тегерана.

Американський чинник посилює цю динаміку. М. Есламі та К. Каунерт звертають увагу на матеріальну нерівність між сторонами: Ізраїль має широкий доступ до фінансової й військової підтримки США та спирається на захист ядерної держави, тоді як Іран має обмежені ресурси й стикається з внутрішніми економічними труднощами [58, с. 302-303]. Для іранського керівництва це означає, що конфлікт з Ізраїлем майже завжди має американське продовження. Будь-який ізраїльський удар може розглядатися в Тегерані як частина ширшого тиску, підтриманого Вашингтоном. М. Есламі та К. Каунерт також пов'язують кризу іранської стратегії з ослабленням проксі-

мережі. Після загибелі Касема Сулеймані іранська система регіонального стримування втратила частину керованості. Сулеймані протягом тривалого часу був не просто військовим командиром, а головним координатором зв'язків між Корпусом вартових ісламської революції та союзними збройними угрупованнями в Іраку, Сирії, Лівані, Ємені й Палестині. Його діяльність забезпечувала узгодження політичних цілей Тегерана з воєнними діями проксі-сил. Після його загибелі наступник Ісмаїл Каані зберіг контакти з іранськими союзниками, однак, на думку М. Есламі та К. Каунерта, їхній вплив і військова спроможність помітно знизилися, особливо в Леванті [58, с. 301]. Це послабило здатність Ірану керувати подіями через посередників і зменшило ефективність старої моделі непрямого тиску на Ізраїль.

Найбільш відчутними стали втрати в палестинському, ліванському та сирійському напрямках. ХАМАС після війни в Газі втратив значну частину бойового потенціалу, а «Хезболла», яку Тегеран розглядав як найрозвиненішу та найнадійнішу силу стримування проти Ізраїлю, зазнала серйозних втрат унаслідок ізраїльських ударів. М. Есламі та К. Каунерт зазначають, що загибель важливих представників «осі опору», зокрема Ісмаїла Ханії, Ях'ї Сінвара, Аббаса Нілфорушана та Хасана Насралли, порушила зв'язки між проксі-силами та КВІР [58, с. 301]. Додатковим ударом для Тегерана стало падіння сирійського режиму, який десятиліттями був ключовим союзником Ірану й забезпечував сухопутний коридор для підтримки «Хезболли». Без Сирії Ірану стало складніше постачати зброю, техніку й боєприпаси до Лівану. Унаслідок цього «Хезболла» опинилася перед загрозою масштабної війни з Ізраїлем за значно гірших умов.

Криза проксі-мережі змусила Іран активніше застосовувати прямі засоби стримування. М. Есламі та К. Каунерт пов'язують з цим іранські операції «Правдива обіцянка» у квітні та жовтні 2024 р. [58, с. 301]. У квітні Іран запустив близько 300 балістичних ракет, ударних безпілотників і крилатих ракет по Ізраїлю, однак значну частину цих засобів перехопили ізраїльські та союзні системи протиповітряної оборони. У жовтні Іран застосував близько

180 балістичних ракет, серед яких були сучасніші зразки, здатні долати ізраїльську оборону ефективніше. За оцінкою М. Есламі та К. Каунерта, жовтнева атака показала кращий результат, оскільки частина ракет уразила військові цілі, а кіберударі по терміналах протиповітряної оборони посилили ефект ракетного удару [58, с. 301]. Прямі атаки Ірану по Ізраїлю водночас показали слабкість доктрини «передової оборони». Її логіка полягала в тому, щоб утримувати загрози на відстані від іранської території через підтримку союзних угруповань у Лівані, Сирії, Іраку, Ємені та Палестині. Така система мала створювати для Ізраїлю постійний тиск поблизу його кордонів і зменшувати ризик ударів по самому Ірану.

Після 2024 р. ця модель стала менш ефективною. Ізраїль почав переносити воєнний тиск безпосередньо на іранські об'єкти, зокрема на військову інфраструктуру та системи протиповітряної оборони. На думку М. Есламі та К. Каунерта, такі події свідчать про поступове зниження ефективності «передової оборони», оскільки противник уже здатний діяти не тільки проти іранських союзників, а й проти самого Ірану [58, с. 301].

Через це проксі-сили перестали повністю виконувати функцію захисного бар'єра. Вони й надалі залишаються важливим інструментом тиску на Ізраїль, однак уже не гарантують віддалення війни від території Ірану. Тому Тегеран змушений частіше спиратися на прямі засоби стримування, насамперед балістичні ракети, безпілотники та кіберможливості. Водночас балістичні ракети залишаються необхідним, проте недостатнім інструментом захисту, бо не усувають ризик ударів по іранських військових базах, енергетичних об'єктах і ядерній інфраструктурі [58, с. 302].

У такій ситуації балістичні ракети залишаються головним засобом іранського стримування, але їх уже недостатньо для повного захисту держави. М. Есламі та К. Каунерт наголошують, що іранські військові розглядають ракети як необхідний, проте недостатній інструмент, адже вони не усувають загрозу ударів по військових базах, нафтових і газових об'єктах та ядерній інфраструктурі [58, с. 302]. Через це в іранському керівництві посилюються

дискусії щодо майбутнього ядерної програми та можливого виходу з Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Отже, ослаблення проксі-сил, прямі ізраїльські удари та обмеженість ракетного стримування підштовхують Іран до перегляду всієї системи воєнної політики.

Загострення з Ізраїлем і США вплинуло й на ядерний напрям воєнної політики Ірану. М. Есламі вважає, що шіїтська релігія та позиція верховного лідера залишаються основними чинниками, які стримують Іран від переходу до ядерного стримування [61, с. 11-12]. Разом з тим, релігійні заборони в іранській історії не завжди були незмінними. Після воєнних поразок або загрози існуванню держави попередні обмеження щодо важких озброєнь знімалися [58, с. 300-301]. Отже, у разі відчуття прямої загрози режиму Тегеран може переглянути власні ядерні обмеження.

Загострення відносин з Ізраїлем і США вплинуло на ставлення Ірану до дипломатії та міжнародних домовленостей. Для Тегерана переговори щодо ядерної програми завжди були пов'язані з питанням безпеки, а не лише з технічним контролем над рівнем збагачення урану. Іранське керівництво розглядає ядерну програму як один із засобів політичного тиску, але водночас як частину власного стримування. Тому будь-які переговори щодо неї прямо залежать від того, наскільки Тегеран довіряє США, європейським державам та міжнародним організаціям.

М. Есламі зазначає, що міжнародні організації, економічні санкції, політична ізоляція та дипломатичні угоди впливають на ядерну політику Ірану, однак їхній вплив є слабшим за внутрішні чинники. Найсильніше на відмову Тегерана від переходу до повноцінного ядерного стримування впливають шіїтська релігійна традиція та ідеологічна позиція верховного лідера [61, с. 13]. Звідси випливає, що зовнішній тиск сам по собі не є достатнім засобом контролю над іранською ядерною програмою. Санкції можуть обмежувати фінансові можливості Ірану, ускладнювати доступ до технологій і посилювати економічну кризу, але вони не усувають відчуття загрози, яке лежить в основі іранської безпекової політики.

Після виходу США з ядерної угоди 2015 р. довіра Ірану до переговорів суттєво знизилася. Для Тегерана американський вихід із домовленостей став доказом того, що навіть підписана угода не гарантує стабільності. Іранське керівництво почало сприймати дипломатичні механізми як тимчасові та залежні від зміни політичної влади у Вашингтоні. Через це будь-яка нова домовленість із США оцінюється в Ірані крізь призму ризику повторного розриву. Додатковим чинником стала підтримка Ізраїлю з боку західних держав після 2023 р. Вона посилила переконання Тегерана, що Захід не виступає нейтральним посередником у питаннях безпеки, а фактично підтримує головного регіонального противника Ірану.

У таких умовах санкційний тиск може давати протилежний результат. Він не обов'язково змушує Іран іти на поступки, а може підштовхувати його до жорсткішої позиції. Вплив санкцій і міжнародних організацій на іранську політику обмежений, оскільки рішення у сфері стримування значною мірою залежать від релігійно-ідеологічних та стратегічних уявлень керівництва [61, с. 13]. Тому економічний тиск без гарантій безпеки не зменшує потребу Ірану в засобах стримування. Навпаки, він може посилювати думку про те, що країна повинна спиратися на власні військові можливості.

Особливо небезпечним для регіональної безпеки є сценарій прямого удару по іранських ядерних об'єктах. Однак, військова атака по ядерній інфраструктурі Ірану може не зупинити ядерну програму, а пришвидшити її воєнне спрямування [58, с. 303]. Такий удар іранське керівництво може сприйняти як доказ того, що звичайні засоби стримування вже не гарантують безпеки держави. У такій ситуації ядерний потенціал може почати розглядатися не як політичний ризик, а як засіб збереження режиму й територіальної цілісності. Після прямого воєнного втручання США ця загроза перестала бути лише гіпотетичною. У червні 2025 р. американські сили завдали ударів по іранських ядерних об'єктах у Фордо, Натанзі та Ісфагані, що підтвердило готовність Вашингтона застосовувати силу проти ключових елементів іранської безпеки. МАГАТЕ підтвердило ураження цих об'єктів

після авіаударів США, але водночас повідомило про відсутність підвищення радіаційного фону за межами ядерних об'єктів. Це мало важливі політичні наслідки для Тегерана, оскільки конфлікт з Ізраїлем почав сприйматися як частина прямого протистояння зі США.

Наслідки цих ударів оцінюються неоднозначно. З воєнного погляду вони продемонстрували здатність США уражати найзахищеніші іранські об'єкти та діяти в координації з ізраїльською стратегією тиску. Водночас з політичного погляду результат був складнішим. Руйнування інфраструктури не означає автоматичного припинення ядерної програми, оскільки Іран зберігає наукові кадри, частину технологічного досвіду та можливість відновлення окремих елементів програми. За оцінкою Б. Шифф, головне питання після ударів полягає в тому, чи вони лише відтермінували розвиток іранської ядерної програми, чи справді зруйнували її на тривалий період [63]. Натомість довгостроковий наслідок для Ірану полягає в посиленні недовіри до дипломатії та міжнародного контролю. Для Тегерана удар по ядерних об'єктах став доказом того, що навіть об'єкти під увагою МАГАТЕ можуть бути уражені силовим шляхом. За оцінкою Н. Граєвські, військова операція може знищити обладнання та пошкодити об'єкти, але вона не усуває стратегічні мотиви, які спонукають державу розвивати ядерні можливості [62]. Через це США та Ізраїль могли досягти короткострокового воєнного ефекту, але водночас посилити внутрішні аргументи іранських прихильників жорсткішого курсу.

Для воєнної політики Ірану це означає зміщення акценту на ширше стримування. Тегеран дедалі більше враховує не лише ізраїльську загрозу, а й можливість прямого американського удару. Унаслідок цього зростає значення балістичних ракет, підземної інфраструктури, кіберзасобів, розосередження військових об'єктів і збереження прихованих резервів. Водночас такі події можуть підштовхнути Іран до перегляду власної ядерної політики, оскільки звичайні засоби стримування вже не гарантують захисту від ударів по найважливіших об'єктах держави.

М. Есламі та К. Каунерт проводять паралель з атакою Ізраїлю на іракський реактор «Осірак» у 1981 р. На їхню думку, подібні дії можуть штовхати державу до прихованого розвитку ядерної програми, оскільки атака підтверджує вразливість перед зовнішнім противником [58, с. 303]. У випадку Ірану цей ризик є особливо високим через тривалий конфлікт із США та Ізраїлем. Якщо Тегеран дійде висновку, що його ядерна інфраструктура, військові бази, енергетичні об'єкти та політичне керівництво можуть бути уражені без реальних наслідків для противника, тоді вимога створення сильнішого стримування стане більш переконливою для іранських еліт.

Окремим наслідком таких дій може бути зростання ядерного націоналізму всередині Ірану. Убивства іранських ядерних науковців уже посилили суспільну підтримку розвитку ядерної сфери [58, с. 303]. Військовий удар по ядерних об'єктах здатний закріпити уявлення, що ядерна програма є питанням національної гідності та виживання. За таких умов навіть ті сили, які раніше виступали за обережну дипломатію, можуть підтримати більш рішучий курс.

Відтак, криза довіри до дипломатії стала наслідком не лише санкцій чи провалу попередніх домовленостей. Вона пов'язана з ширшим відчуттям загрози з боку США та Ізраїлю. Для Ірану переговори можуть бути ефективними лише тоді, коли вони зменшують військовий ризик і дають зрозумілі гарантії безпеки. Якщо дипломатія супроводжується ударами по союзниках Тегерана, підтримкою Ізраїлю та погрозами проти ядерних об'єктів, вона втрачає переконливість. Унаслідок цього іранська воєнна політика може зміщуватися від асиметричного стримування до пошуку сильнішого засобу захисту, серед яких ядерний потенціал набуває дедалі більшої ваги.

Отже, загострення відносин Ірану з Ізраїлем та США спричиняє трансформацію воєнної політики Ісламської Республіки Іран у кількох напрямках. По-перше, непрямі боротьба через союзні угруповання вже не гарантує захисту іранської території. По-друге, Тегеран частіше застосовує

ракети, безпілотники й кіберзасоби як прямі інструменти стримування. По-третє, криза проксі-мережі підштовхує Іран до перегляду співвідношення між асиметричною обороною, ракетною програмою та ядерним потенціалом. По-четверте, американська підтримка Ізраїлю й санкційний тиск зберігають для Ірану відчуття стратегічного оточення. У підсумку воєнна політика Ірану стає жорсткішою, більш ризикованою та менш залежною від старої моделі прихованого протистояння. Повернення Трампа до влади у 2025 році закріпило стратегічну переорієнтацію американської політики. Запровадження нового режиму «максимального тиску», жорсткі вимоги до «перевіреної мирної ядерної угоди» та готовність використання сили засвідчили відмову США від дипломатичного компромісу на умовах. Ескалація, що призвела до операції «Опівнічний Молот» та взаємних ракетних ударів між США й Іраном у червні 2025 року, стала результатом накопичення невирішених безпекових дилем, зростання ролі Ізраїлю у формуванні регіонального порядку денного та неспроможності попередніх дипломатичних механізмів забезпечити стійке стримування Ірану.

ВИСНОВКИ

Воєнна політика Ісламської Республіки Іран формує цілісну систему, в основі якої лежить стратегічне поєднання ідеології, геополітичних інтересів та воєнного потенціалу. Її еволюція відбувалася під впливом внутрішніх трансформацій після Ісламської революції 1979 року, а також зовнішніх викликів, зокрема з боку США, Ізраїлю та регіональних конкурентів. Іран, перебуваючи в умовах тривалого міжнародного тиску, сформував унікальну модель воєнної стратегії, яка базується на мобілізаційній готовності, розвитку власного оборонно-промислового комплексу, проксі-діяльності та асиметричній відповіді на загрози.

Збройні сили Ірану відзначаються складною структурою, де співіснують регулярна армія (Артеш) та Корпус вартових Ісламської революції (КВІР), кожен з яких виконує окремі завдання у системі національної безпеки. Подвійна військова структура дозволяє не лише забезпечувати оборону країни, а й ефективно реалізовувати зовнішньополітичні цілі. Особливе місце в іранській воєнній системі займають сили «Аль-Кудс» та мобілізаційна організація «Басідж», які забезпечують як зовнішню проєкцію сили, так і внутрішню стабільність.

Ключовим інструментом стратегії стримування Ірану є розвиток національних оборонних технологій. В умовах санкцій та обмеженого доступу до сучасної західної зброї Ірану вдалося налагодити повний цикл виробництва широкого спектру озброєнь – від бронетехніки до балістичних ракет і бойових безпілотників. Ракетна програма Ірану стала елементом стратегічного впливу, що дозволяє державі контролювати регіональний баланс сил і зберігати потенціал стримування.

Іранська воєнна стратегія тісно пов'язана з зовнішньою політикою. Підтримка проксі-угруповань, як-от «Хезболла», хусити чи шіїтські сили в Іраку та Сирії, дозволяє Ірану проєктувати вплив у регіоні без прямої військової присутності. Проксі-стратегія забезпечує багаторівневу взаємодію

між воєнними, політичними та ідеологічними компонентами державної політики, водночас створюючи певні виклики в контексті міжнародного права та дипломатії.

Інформаційна війна є ключовим елементом воєнної політики Ісламської Республіки Іран, що дозволяє державі ефективно реалізовувати свої геополітичні амбіції в умовах обмежених ресурсів. Через державні медіа, соціальні мережі, кібероперації та підтримку проксі-угруповань Іран формує сприятливий інформаційний простір, зміцнює внутрішню стабільність і протидіє зовнішнім загрозам. Ця стратегія є частиною ширшої гібридної війни, яка поєднує військові, політичні та ідеологічні інструменти. Однак успіх інформаційної війни залежить від здатності Ірану адаптуватися до нових технологічних викликів і нейтралізувати міжнародну критику, що залишається важливим завданням для його воєнної політики.

Таким чином, Ісламська Республіка Іран виробила власну модель ведення воєнної політики, яка відзначається комплексністю, гнучкістю та адаптивністю до зовнішніх змін. Її сила полягає у здатності мобілізувати внутрішні ресурси, формувати регіональні альянси через непрямі канали та протистояти зовнішньому тиску без прямої воєнної конфронтації. Така стратегія, попри свою конфліктогенність, дозволяє Ірану залишатися одним із ключових військово-політичних гравців Близького Сходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Акульшина Н.Т. Сучасна військова термінологія: когнітивно-прагматичні виміри (на матеріалі перської, української та англійської мов). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2016. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/615/dis_Akulshyna%20N..pdf (дата звернення 15.04.2025).
2. Аналіз воєнної доктрини України. URL: <https://vabb.com.ua/> (дата звернення 15.03.2025).
3. Антонов В. Воєнна політика як важлива складова забезпечення національної безпеки України. Публічне право № 4 (20), 2015. С. 54-61. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/> (дата звернення 15.03.2025).
4. Антонов В.О. Сучасна воєнна політика української держави в умовах військової агресії Росії проти України. Юридичний науковий електронний журнал № 10/2022. С. 61-64. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/11.pdf (дата звернення 15.03.2025).
5. Бондаренко В.Д. Сучасна Ісламська Республіка Іран як осередок ескалації регіональної небезпеки на Близькому Сході. Науковий журнал «Політикус». Випуск 5. 2022. С. 105-110. URL: http://politicus.od.ua/5_2022/15.pdf (дата звернення 15.04.2025).
6. Бочарніков В.П., Свешніков С.В. Воєнна політика: сутність і проблеми формування й реалізації. Журнал «Наука і оборона» № 1 (2018). URL: <http://nio.nuou.org.ua/article/view/176627> (дата звернення 15.03.2025).
7. Бублик О.А. Збройні сили України як провідний суб'єкт забезпечення оборони держави. Наукові записки. Серія: Право № 15, 2023. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/> (дата звернення 15.03.2025).
8. Бут Ю.І. Воєнна стратегія. Енциклопедія Сучасної України (2006). URL: <https://esu.com.ua/pdf/file/27379.pdf> (дата звернення 15.03.2025).

9. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. 260 с. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/> (дата звернення 15.03.2025).
10. Величко О. Огляд конфліктів між Іраном та Іраком. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії №2(6), 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/343007237_Oglad_konfliktiv_miz_Iranom_ta_Irakom (дата звернення 19.03.2025).
11. Військова стратегія Ірану та проєкція сили - безпілотники, проксі та виробництво під санкціями. URL: <https://www.patreon.com/posts/viiskova-iranu-92523415> (дата звернення 15.04.2025).
12. Волуйко О.М. Реалізація воєнної політики як функція та напрям діяльності держави. Юридичний науковий електронний журнал № 4/2024. С. 32-35. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/5.pdf (дата звернення 15.03.2025).
13. Горбулін В.П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Монографія. К.: НІСД, 2010. 288 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-07/Gorbulin_Kachynsky-e2dd0.pdf (дата звернення 15.03.2025).
14. Горovenko В. Асиметрична стратегія Ізраїлю в період становлення держави. К.: НІСД, 2018. 59 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Analyt_dopovid_Asymetr_strateg_Israel-24ad5.pdf (дата звернення 15.04.2025).
15. Досвід Ізраїлю щодо формування стратегії національної безпеки. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/dosvid-izrayilyu-shchodo-formuvannya-stratehiyi-natsionalnoyi> (дата звернення 15.04.2025).
16. Дубінський, В. (2023). Основні напрями зовнішньої політики Ірану в контексті сучасних геополітичних викликів: підходи та перспективи. Старожитності Лукомор'я, (4), 76-85.
17. Дудка Р.А. Ісламська республіка Іран в сучасній системі міжнародних відносин. Література та культура Полісся № 99. Серія «Історичні науки»

- №13. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1776/1/99-14.pdf> (дата звернення 15.04.2025).
18. Завада Я. Місце та роль Ісламської Республіки Іран у регіоні Близького Сходу. Політичні науки. Випуск 4, №1, 2018. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/shv/vsi-vypusky/tom-4-chyslo-1-2018/misce-ta-rol-islamskoji-respublky-iran-u-regioni-blyzkoogo-shodu> (дата звернення 19.03.2025).
19. Застосування Сухопутних військ Збройних Сил України у конфліктах сучасності (за досвідом забезпечення національної безпеки складовими сектору безпеки і оборони у ході російсько-української війни): Збірник тез доповідей науково-практичної конференції (Львів, 29-30 листопада 2023 р.). Львів: НАСВ, 2023. 381 с. URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/3710/1/zbirnyk_zastosuvannya_Tezi%202023_stor.229.pdf (дата звернення 15.04.2025).
20. Мищенко В.С. Регіональне лідерство Ірану: проблеми та перспективи. Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», 2022. URL: <https://ir.nmu.org.ua/jspui/bitstream/123456789/160575/1/Диплом-Мищенко.%20фінал.pdf> (дата звернення 15.04.2025).
21. Мокляк С.П. Місце і роль воєнної складової в реалізації національних інтересів держав. URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2012/1/10.pdf> (дата звернення 15.03.2025).
22. Осадчук І.Ю. Система правління в Ісламській Республіці Іран (1989–2019): типова чи атипова? Регіональні студії, 2020, №20. С. 56-64. URL: https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/Osachuk_Atypical_Iran_1989-2019.pdf (дата звернення 15.04.2025).
23. Панова І. О., Жеваго О. К. Історико-теоретичні аспекти дослідження формування зовнішньої політики Ісламської Республіки Іран. Проблеми економіки № 2 (52), 2022. С. 32-38. URL:

- https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2022-2_0-pages-32_38.pdf (дата звернення 15.04.2025).
24. Перепелиця Г.П. Воєнна політика держави. К. : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
25. Пророченко Н., Охріменко М. Зовнішня політика Ірану у XXI ст.: посилення експансіоністських тенденцій. Проблеми всесвітньої історії, (28), 2025. С. 149–166. URL: <https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/download/329/301/604> (дата звернення 15.04.2025).
26. Путкарадзе К.З. Характер сучасного військово-технічного співробітництва Росії ТА Ірану. Регіональні студії, 2019, №17. С. 71-77. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/17/16.pdf> (дата звернення 15.04.2025).
27. Свєшніков С.В. Воєнна політика: сутність і проблеми формування й реалізації. Наука і оборона 1'2018. С. 23-28. URL: https://www.researchgate.net/publication/336630407_Voenna_politika_sutnist_i_problemi_formuvanna_j_realizacii (дата звернення 15.03.2025).
28. Семененко О., Водчиць О., Толок П., Митченко С., Гетьман А., Тарасов О. Основні теоретичні і практичні аспекти ведення прокси-війн та гібридних воєн у сучасній світовій геополітичній та безпековій обстановці: історія, теорія, практика, форми та способи, досвід для України. Social Development and Security, 13(3), 2023. С. 1-23. URL: https://www.researchgate.net/publication/372269379_Osnovni_teoreticni_i_prakticni_aspekti_vedenna_proksi-vijn_ta_gibridnih_voen_u_sucasnij_svitovij_geopolitichnij_ta_bezpekovij_obstanovci_istoria_teoria_praktika_formi_ta_sposobi_dosvid_dla_Ukraini (дата звернення 15.04.2025).
29. Ситник Г.П. Воєнно-політичні конфлікти та міжнародна безпека: курс лекцій. К: ТОВ «САК Лтд.», 2023. 92 с. URL:

- <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/336/files/f1eb24e2-deff-4a31-ad06-9848419f8d2c.pdf> (дата звернення 15.03.2025).
30. Слободян О.Ф. Воєнна політика: теоретичні засади та прикладні інтерпретації. Держава і право. Випуск 70. С. 183-193. URL: http://jnas.nbuiv.gov.ua/j-pdf/drpn_2015_70_19.pdf (дата звернення 15.03.2025).
31. Смолянчук В.Ф. Військова політика. Політологічний енциклопедичний словник ; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. К. : Генеза, 2004. 736 с.
32. Стратегії зовнішньої та безпекової політики провідних міжнародних акторів: збірник наукових праць. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2017. 150 с. URL: https://ivinas.gov.ua/images/zbirtyk_23.01.18.pdf (дата звернення 15.04.2025).
33. Телегін В. Вплив економічної політики на забезпечення національної безпеки України. Вчені записки Університету «КРОК», №1(65), 2022. С. 34–42. URL: <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/480> (дата звернення 15.03.2025).
34. Ткачук А.П. Збройні сили як фактор національної безпеки України у діяльності політичних партій (1991-2018 рр.). Національна академія наук України, 2020. URL: <https://www.inst-ukr.lviv.ua/download.php?downloadid=592> (дата звернення 15.03.2025).
35. Цюрупа М.В. Основи сучасних політичних і правових знань: Навчальний посібник. К.: Вадекс, 2020. 274 с. URL: <https://nuou.org.ua/assets/files/kvp/kvp-ospipz-2021.pdf> (дата звернення 15.03.2025).
36. Цюрупа М.В. Проблема визначення воєнної політики та її атрибутів. Основи загальної та воєнної політології : підручник ; під заг. ред. В.М. Телелима. К. : Кондор, 2013. 512 с.

37. Цюрупа М.В. Розробка і реалізація воєнної політики як царина можливого консенсусу політичних сил України. Наукові записки. Випуск 38. С. 142-155. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/tsiurupa_rozrobka.pdf (дата звернення 15.03.2025).
38. Шипілова Л.М. Стратегічне планування у сфері національної безпеки: курс лекцій. К: ВПЦ «Київський університет», 2023. 143 с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/336/files/0c043c6b-bab5-4391-9c5c-26aa49b2e9e5.pdf> (дата звернення 15.03.2025).
39. Ямпольська Л.М. Іслам і сучасний світ: Навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2017. 190 с.
40. Ярмоленко В. Стратегічні зовнішньополітичні цілі РФ щодо США, ЄС, Китаю та держав-партнерів України (Польща, країни Балтії). URL: <https://analytics.intsecurity.org/russia-foreign-policy-goals/> (дата звернення 15.04.2025).
41. Ярошенко А.О., Семигіна Т.В., Сушицька Н.В. Історія та теорія соціальної політики України: Навч. посібн. К., НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 289 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22665/Istoriia%20Ta%20Teoriia%20Sotsialnoi%20Polityky%20Ukrainy.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 15.03.2025).
42. 1979: ісламська революція в Ірані. URL: <https://www.istpravda.com.ua/videos/2011/02/11/23938/> (дата звернення 19.03.2025).
43. SWOT-аналіз політики США щодо Ірану. URL: <https://civildiplomat.com/swot-analiz-politiki-ssha-shhodo-iranu> (дата звернення 15.04.2025).
44. URL <https://www.csis.org/analysis/gulf-and-irans-capabilities-asymmetric-warfare>, <https://www.csis.org/programs/emeritus-chair-strategy/regions-and-countries/iran/us-and-iranian-strategic-competition>,

- https://www.article19.org/data/files/medialibrary/38619/Iran_report_part_2-FINAL.pdf, <https://www.csis.org/analysis/iran-and-cyber-power>
45. URL <https://cpd.gov.ua/reports/analitychnyj-zvit-propaganda-iranu-media-zhurnalisty-ta-organizacziyi-yih-metody-ta-naratyvy/>
46. Twitter (2018). Disclosing New Data to Our Archive of Information Operations. URL: https://blog.x.com/en_us/topics/company/2019/information-ops-on-twitter
47. FireEye (2019). APT33: Iranian Cyber Threat Group Targets Aerospace and Energy Sectors. URL: <https://cloud.google.com/blog/topics/threat-intelligence/apt33-insights-into-iranian-cyber-espionage/>
48. Perlroth, N. (2012). In Cyberattack on Saudi Aramco, Hackers Struck at Heart of Oil Industry. The New York Times. URL <https://www.nytimes.com/2012/10/24/business/global/cyberattack-on-saudi-oil-firm-disquiets-us.html>
49. Wehrey, F., et al. (2009). The Rise of the Pasdaran: Assessing the Domestic Roles of Iran's Islamic Revolutionary Guards Corps. RAND Corporation. URL <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG821.html>
50. Human Rights Watch. Iran: Deadly Repression of Protests. URL: <https://www.hrw.org/news/2021/07/29/iran-deadly-repression-khuzestan-protests>
51. ШИЙТСЬКИЙ МІСЯЦЬ. URL <https://uk.wikipedia.org/>
52. Іран активно бореться з негативним іміджем. URL <https://cpd.gov.ua/reports/>
53. Semenenko, O., et al. (2023). Proxy Wars and Hybrid Warfare in Modern Geopolitical Environment. *Social Development and Security*, 13(3), 1-23.
54. Демонстрація військових досягнень. URL: <https://glavcom.ua/world/world-economy>
55. Putkaradze, K. Z. (2019). Military-Technical Cooperation between Russia and Iran. *Regional Studies*, 17, 71-77. URL: <https://research.amanote.com/publication/>
56. URL: <https://www.inss.org.il/publication/irans-information-warfare/>

57. Sanger, D. E. (2022). *The Perfect Weapon: War, Sabotage, and Fear in the Cyber Age*.
58. Eslami M., Kaunert C. Forward Defence, Hamas-Hezbollah War With Israel and Iran's Path to Nuclear Bombs. *Global Policy*. 2025. Vol. 16, no. 2. P. 299–305. DOI: 10.1111/1758-5899.70011.
59. Pinfold R. G., Jones C., Ehteshami A. Collision Course: How Iran and Israel Brought the Middle East to the Brink of War. *Global Policy*. 2025. Vol. 16, no. 2. P. 289–298. DOI: 10.1111/1758-5899.70004.
60. Kazdal M. Iran's Security Strategy: Balancing Defensive Deterrents and Offensive Proxy Warfare. *Adam Academy Journal of Social Sciences*. 2024. Vol. 14, no. 2. P. 303–319. DOI: 10.31679/adamakademi.1573096.
61. Eslami M. Exploring the Driving Forces Behind Iran's Nuclear Deterrence Strategy: A Novel Methodological Approach. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*. 2024. Vol. 7, no. 1. P. 211–235. DOI: 10.1080/25751654.2024.2319381.
62. Grajewski N. The Most Significant Long-Term Consequence of the U.S. Strikes on Iran. *Emissary / Carnegie Endowment for International Peace*. 2025. 26 June. URL: <https://carnegieendowment.org/>
63. Schiff B. Disruption or Dismantlement: Diverging Assessments of Iran Nuclear Strikes. *Nuclear Network / Center for Strategic and International Studies*. 2025. 1 July. URL: <https://nuclearnetwork.csis.org/>